

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2012

Vendula Filipová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Vendula Filipová

**Mediální reprezentace operace NATO
„Spojenecká síla“ ve vybraných amerických
denících**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Vendula Filipová**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Šafařík**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

FILIPOVÁ, Vendula. *Mediální reprezentace operace NATO „Spojenecká síla“ ve vybraných amerických denících*. Praha, 2012. 59 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Petr Šafařík.

Abstrakt

Tato bakalářská práce analyzuje mediální sdělení věnující se operaci NATO „Spojenecká síla“ v Jugoslávii roku 1999 v denících New York Times a Washington Post v období od 18. 3. do 16. 4. 1999. Metodologickým postupem, hodnotícím deníkové texty je kvalitativní diskurzivní analýza. Práce se se zohledněním dosavadních studií zaměřuje na mediální reprezentaci klíčových aktérů konfliktu a operace NATO, selhání konference v Rambouillet, vysvětlení příčin zahájení operace, zintenzivnění leteckých úderů a zdůvodnění selhání dosáhnout stanovených cílů operace. Práce argumentuje, že mediální reprezentace operace NATO byla ve vybraných denících ve sledovaném období zaujatá a ověřuje hypotézu, zda ji lze označit jako „propagandistickou“.

Abstract

This thesis examines coverage of NATO operation “Allied Force“ in Yugoslavia, 1999 in US daily papers New York Times and Washington Post from March, 18th till April 16th, 1999. To evaluate media representation, the thesis uses qualitative discourse analysis. It focuses on coverage of key parties of the conflict and NATO operation, failure of Rambouillet Accords, explanation of launching NATO air campaign, intensifying air strikes and explanation of failure to reach the goals of the intervention. The paper argues that selected media has brought a biased coverage of the NATO operation and verifies a hypothesis whether the coverage could be defined as “propagandistic”.

Klíčová slova

mediální reprezentace, New York Times, Washington Post, operace "Spojenecká síla", Srbsko, Slobodan Milošević, Kosovo, UÇK

Keywords

media representation, New York Times, Washington Post, operation "Allied Force", Serbia, Slobodan Milosevic, Kosovo, KLA

Rozsah práce: 97 220 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17. 7. 2012

Vendula Filipová

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Vendula Filipová

E-mail:

vendula.filipova@gmail.com

Semestr:

LS 2011

Akademický rok:

2010/2011

Název práce:

Mediální reprezentace operace NATO "Spojenecká síla" ve vybraných amerických denících

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

LS 2012

Vedoucí bakalářského semináře:

Doc. PhDr. Jiří Vykoukal CSc.

Vedoucí práce (není povinné):

PhDr. Petr Šafařík

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Operace "Spojenecká síla" představuje mezník v historii existence NATO. Setkala se s rozporuplnými reakcemi, stejně jako její masmediální reprezentace. Vzhledem k významu události a vlivu masmédií na formování veřejného mínění se tato práce zaměří na způsob, jakým byla intervence v Jugoslávii a její zdůvodnění představena americké veřejnosti. Výběr amerických masmédií je dán klíčovou rolí Spojených států v prosazení operace.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Předpokládaným cílem bakalářské práce je kvalitativní diskurzivní analýza operace NATO "Spojenecká síla." Předmětem analýzy budou mediální sdělení předních amerických deníků New York Times a Washington Post, která byla publikována od 18. 3. do 16. 4. 1999. Práce se zaměří na mediální reprezentaci klíčových aktérů konfliktu a klíčových událostí sledovaného období.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Operace "Spojenecká síla" byla vedena za účelem zastavení eskalujícího konfliktu v Kosovu. Pro zdůvodnění letecké intervence Severoatlantické aliance se americká vláda a špičky NATO uchýlily k užívání silných argumentů a připomínání nejvážnějších konfliktů 20. století. Poskytly však zjednodušené, neúplné a v mnoha ohledech účelové vysvětlení konfliktu, ve kterém na jedné straně stálo Srbsko, vůči němuž bylo třeba zasáhnout, a na straně druhé kosovští Albánci, které měla vojenská operace Severoatlantické aliance ochránit před srbskou ofenzivou. Pro americkou společnost byla masmédiá hlavním zdrojem informací o konfliktu a operaci. Práce bude sledovat, jakým způsobem o konfliktu a následné letecké intervenci NATO informovaly dva uvedené americké deníky, které měly na formování veřejného mínění značný vliv.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Práce nejprve definuje a zdůvodní zvolený metodologický postup a dále se se zohledněním dosavadních studií zaměří na následující atributy mediální reprezentace operace: Bude se soustřeďovat na opomíjené nebo absentující aspekty, které by pro jejich význam a relevantnost bylo vhodné zahrnout, zaměří se na způsob zobrazení klíčových aktérů konfliktu

a operace, na prostor, který jim masmédiá v textech poskytla, a na to, jakým způsobem zacházela s vyjádřeními aktérů. Bude analyzovat, jakých prostředků média využila k informování o činnosti aktérů a událostech sledovaného období. Popíše, jak deníky hodnotily selhání mírových jednání, zahájení operace a velké množství uprchlíků, jak informovaly o úspěších, neúspěších a pochybeních NATO a jaké stanovisko zaujaly k rozšíření leteckých úderů.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Primární literatura:

. texty deníků New York Times a Washington Post, přístup z databáze Factiva

Sekundární literatura:

- BATES, B. R. Circulation of the World War II/Holocaust analogy in the 1999 Kosovo intervention. Ohio University, School of Communication Studies. Journal of Language & Politics, 2009, Vol. 8 Issue 1, 1 Chart. 34 s.

- BUCKLEY, M.; CUMMINGS S. N. (ed.) Kosovo. Perceptions of war and its aftermath. London, New York: Continuum, 2001. 288 s.

- JUDAH, T. Kosovo. War and Revenge. New Haven, London: Yale University Press, 2000. 348 s.

- MCCOMBS, M. Agenda setting. Praha: Portál, 2009. 251 s.

- STUHLÍK, J. Komparativní analýza role tisku v tvorbě zahraniční politiky velmocí na přelomu století - Případová studie Kosovo: diplomová práce. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2002. 107 s.

- ŠTĚPÁNEK, V. Jugoslávie - Srbsko - Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století. Brno: Masarykova Univerzita, 2011. 471 s.

- TRAMPOTA, T. Zpravodajství. Praha: Portál, 2006. 191 s.

- WELLER, M. Peace lost: the failure of conflict prevention in Kosovo. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. 171 s.

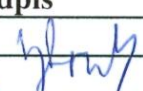
Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10461199>

- WOLFGAM, M. A. Democracy and Propaganda: NATO's War in Kosovo. European Journal of Communication, 2008. 158 s.

Dostupné z: <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/23/2/153.full.pdf>

Podpis studenta a datum

 5.6.2011

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře	6.6.2011	
Garant oboru		

Vedoucí bakalářské práce

5.6.2011

Obsah

ÚVOD.....	2
METODOLOGIE.....	2
STRUKTURA PRÁCE.....	4
ZHODNOCENÍ LITERATURY	5
STRUČNÝ VÝVOJ KONFLIKTU MEZI SRBY A KOSOVSÝMI ALBÁNCI	6
1. HLAVNÍ FAKTOGRAFICKÉ NEDOSTATKY ČLÁNKŮ A TENDENČNOST NĚKTERÝCH ZÁVĚRŮ	9
1. 1. TENDENČNOST V HODNOCENÍ SRBSKÝCH ZLOČINŮ	10
1. 2. ABSENCE ZMÍNKY O VZNIKU KOSOVSKEHO ODPORU	12
2. INFORMAČNÍ ZDROJE MASMÉDIÍ A ROLE MASMÉDIÍ VE SPOLEČNOSTI	14
2. 1. FAKTOR VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ	15
3. MEDIÁLNÍ REPREZENTACE JEDNOTLIVÝCH AKTÉRŮ	17
3. 1. MEDIÁLNÍ REPREZENTACE SRBSKA A JUGOSLÁVIE	18
3. 1. 1. <i>Mediální reprezentace srbské společnosti</i>	18
3. 1. 2. <i>Mediální reprezentace Slobodana Miloševiče a politických zástupců</i>	20
3. 2. MEDIÁLNÍ REPREZENTACE KOSOVSÝCH ALBÁNCŮ	24
3. 2. 1. <i>Mediální reprezentace UÇK</i>	24
3. 2. 2. <i>Mediální reprezentace kosovskoalbánských uprchlíků</i>	27
3. 3. MEDIÁLNÍ REPREZENTACE POLITICKÝCH A ARMÁDNÍCH ZÁSTUPCŮ SPOJENÝCH STÁTŮ A NATO	29
4. INTERPRETACE UKONČENÍ KONFERENCE V RAMBOUILLET A PŘÍPRAVA NA INTERVENCI.....	31
4. 1. STANOVISKO DENÍKŮ K LETECKÉ OPERACI KRÁTCE PŘED JEJÍM ZAHÁJENÍM	34
5. MEDIÁLNÍ REPREZENTACE PRŮBĚHU OPERACE NATO.....	38
5. 1. PROJEVY NARUŠUJÍCÍ DOMINANTNÍ DISKURZ, KTERÉ SE OBJEVILY PŘECHODNĚ SE ZAHÁJENÍM OPERACE NATO	40
5. 2. HODNOCENÍ „NEČEKANÉHO“ A NEPŘÍZNIVÉHO VÝVOJE OPERACE NATO	41
5. 3. ROZŠÍŘENÍ CÍLŮ A ZINTENZIVNĚNÍ NÁLETŮ	44
5. 4. MEDIÁLNÍ REPREZENTACE CHYBNÝCH ZÁSAHŮ NATO.....	46
5. 4. 1. <i>Zasažení kolony uprchlíků u města Djakovica</i>	48
ZÁVĚR	50
SUMMARY	52
POUŽITÁ LITERATURA.....	54

Úvod

Tato bakalářská práce analyzuje mediální sdělení pokrývající operaci NATO „Spojenecká síla“ v Jugoslávii roku 1999 ve vybraných amerických denících. Masmediální reprezentace operace, jejich jednotlivých období a aktérů se stala předmětem mnoha studií. Předmětem této analýzy jsou texty dvou předních amerických deníků New York Times a Washington Post v období od 18. 3. do 16. 4. 1999. Tyto deníky byly zvoleny na základě jejich významného postavení v americkém mediálním prostředí, kde patří mezi jedny z nejvlivnějších deníků, nejsilnějších mediálních korporací a zastávají důležitou roli v nastolování témat pro další masové sdělovací prostředky. Další kritéria výběru deníků představují jejich četné zpravodajství o daném konfliktu a vysoký náklad prodaných výtisků. New York Times měly k březnu 1999 jako třetí nejčtenější americký deník náklad 1. 134 tisíc výtisků a Washington post jako pátý nejčtenější 809 tisíc.¹

Metodologie

Zvoleným metodologickým postupem je kvalitativní diskurzivní analýza.² Metoda umožňuje nahlédnout politický kontext analyzovaných mediálních sdělení, poukázat na společenské a mediální hodnoty a posoudit kritérium nestrannosti médií a jejího porušování. Diskurzivní analýza vybraných textů odhaluje postoj sdělovacích prostředků k oficiálním stanoviskům a plánům politických a vojenských špiček, všímá si lingvistických aspektů textů a míry objektivity sdělení.

Analýza čerpá z konceptu nastolování agendy,³ který vychází z předpokladu, že mediální agenda nastoluje veřejnou agendu, tedy do značné míry určuje, o čem bude veřejnost uvažovat a vytváří rámec, v jehož mezích bude smýšlet o jednotlivých tématech. Mediolog Bernard Cohen poukázal na to, že média nám sice neřeknou, *co* si máme myslet, ale úspěšně nám sdělí, *na co* máme myslet. Maxwell McCombs, jeden z průkopníků teorie nastolování agendy, jeho výrok poupravuje s tím, že média nám nejen sdělují, *na co* máme myslet, ale také *jak* o tom přemýšlet. Jednotlivé prvky

¹ „Newspaper Circulation Ranking Index“, *Advertising Age*: Datacenter. The Ad Age Group, 23. 6. 2011, http://adage.com/datacenter/datapopup.php?article_id=106308.

² srov. Tomáš Trampota a Martina Vojtěchovská, *Metody výzkumu médií* (Praha: Portál, 2010), 169–183.

³ Maxwell McCombs, *Agenda setting* (Praha: Portál, 2009).

tématu, jak je prezentují média, nazývá agendou atributů a hovoří o nastolování agendy atributů.⁴

Vzhledem k rozšířenosti zvolených médií je vliv jejich agendy na veřejnou agendu značný. Média přitom věnují zvýšenou pozornost určitým atributům zpravodajských témat, zatímco jiné potlačují. Tato práce hodnotí zejména mediální reprezentaci následujících atributů: Soustřeďuje se na způsob zobrazení klíčových přímých aktérů konfliktu, jmenovitě na srbské, kosovskoalbánské a americké představitele a společnost, jakožto i na reprezentaci NATO. Analyzuje, jakých prostředků deníky využily k poskytnutí informací o činnosti jmenovaných aktérů a o událostech zvoleného období. Sleduje, zda a jak média zdůvodnila rozhodnutí o zahájení letecké intervence, jak informovala o eskalaci bojů mezi srbskou armádou a Kosovskou osvobozenou armádou (dále jen UÇK)⁵, jak reagovala na vysoký počet uprchlíků a čím jej vysvětlila. Práce si všímá hodnocení úspěchů, neúspěchů a omylů NATO a diskuze probíhající k evaluaci dosavadní účinnosti letecké operace a k možnosti vyslání pozemních vojsk.

Na základě těchto kritérií byl učiněn výběr 240 relevantních článků, a to 128 článků New York Times (dále jen NYT) a 112 článků Washington Post (dále jen WP). Jako zdroj textů sloužila databáze Factiva⁶ a vyhledávanými výrazy byly *Kosovo* a *war*. Analýza nezahrnuje články, které nesouvisejí s výše uvedenými kritérii nebo s nimi souvisejí pouze okrajově. Jedná se například o roli Ruska v konfliktu, jelikož toto téma by si vzhledem ke své obsáhlosti zasloužilo samostatné zpracování, stejně jako mediální reprezentaci role jednotlivých evropských zemí, aspekt finančních nákladů operace a dalších.

Analýza pracuje s konceptem objektivity, nezaujatosti a rovnocennosti⁷ s vědomím, že s porušováním objektivit se lze nejčastěji setkat právě u válečných konfliktů, zejména jedná-li se o zpravodajství země angažované v konfliktu. Práce

⁴ Maxwell McCombs, *Agenda setting* (Praha: Portál, 2009), 109–113.

⁵ UÇK – Ushtria Çlirimtare e Kosovës/Kosovská osvobozená armáda

⁶ články staženy z databáze Factiva 23. – 25. 2012

⁷ Tomáš Trampota, *Zpravodajství* (Praha: Portál, 2006), 148.

zároveň zohledňuje limity konceptu objektivitu.⁸ Vzhledem k úskalím konceptu text pracuje s dalšími prvky měření kvality zpravodajství, a to úplností, relevancí a přesností informací.⁹

Mediální reprezentace vybraných atributů, jmenovitě lingvistické hledisko reprezentace srbského a jugoslávského vedení, je hodnocena prostřednictvím kvantitativní obsahové analýzy.¹⁰ Aplikace metody umožní přesněji vymezit míru výskytu některých opakovaně používaných metafor a krajních označení přisuzovaných aktérům konfliktu.

Práce si stanovuje za cíl ověření hypotézy, že deníky zaujímaly tendenční stanoviska a o jednotlivých aktérech konfliktu přinášely zaujaté příspěvky. Na základě tohoto zjištění práce zhodnotí, zda lze mediální reprezentaci operace NATO ve sledovaných denících a daném období považovat za propagandistickou. Propaganda je zde přitom chápána jako „úmyslná a systematická snaha ovlivňovat vjemy, manipulovat s poznáváním a usměrňovat chování s cílem dosáhnout takové odezvy, která podporuje zamýšlený záměr propagandisty“.¹¹

Struktura práce

První část práce upozorňuje na nejčastěji se vyskytující dezinterpretované události, faktografické nedostatky, tendenčnost některých výkladů a absenci důležitých kontextuálních informací. Srovnává je se závěry studií, které se konfliktu a jeho mediální reprezentaci věnují.

Druhá část se zabývá problematičností měnící se role masmédií ve společnosti, prací masmédií s informačními zdroji a upozorňuje na vzájemné ovlivňování mediální,

⁸ Tomáš Trampota shrnuje diskuzi k problematičnosti pojetí objektivitu zde: Tomáš Trampota, *Zpravodajství* (Praha: Portál, 2006), 145-149. Upozorňuje například na ideologizaci objektivitu, ústící v určitou formu předpojatosti. Z odlišné perspektivy nahlíží koncept kupříkladu Slavoj Žižek, který jej odmítá s tím, že pravda je zaujatá a k jejímu nalezení je nutné zastávat stranické stanovisko. in: Slavoj Žižek, *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška* (Praha: Rybka Publishers, 2011), 11.

⁹ Denis McQuail, *Úvod do teorie masové komunikace*, (Praha: Portál, 2009), 367–368.

¹⁰ srov: Tomáš Trampota, Martina Vojtěchovská, *Metody výzkumu médií* (Praha: Portál, 2010), 99–115.

¹¹ Jowett O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, 1999, 6. in: Denis McQuail, *Úvod do teorie masové komunikace* (Praha: Portál, 2009), 480.

politické a veřejné agendy, a to přímo na příkladu sledovaných deníků a intervence NATO v Jugoslávii.

Třetí část se věnuje mediální reprezentaci klíčových aktérů konfliktu, zejména srbských a kosovskoalbánských politických a armádních představitelů, kosovskoalbánských uprchlíků, dále analyzuje reprezentaci politických činitelů Spojených států a představitelů NATO. Sleduje, jaký prostor deníky NYT a WP jednotlivým aktérům věnují, jaké atributy konfliktu mezi Srby a kosovskými Albánci jsou prostřednictvím těchto aktérů zastoupeny a jaká stanoviska aktéři zaujímají k samotné letecké intervenci.

Čtvrtá část analyzuje způsob reprezentace selhání konference v Rambouillet a mediální diskurz krátce před zahájením operace „Spojenecká síla“. Zaměřuje se na diskurz sledovaných deníků o zahájení operace a argumenty, kterými ji deníky zdůvodňují.

Pátá část se soustřeďuje na mediální reprezentaci událostí, které následovaly po zahájení útoků Severoatlantické aliance. Pozoruje, jakým způsobem tisk informoval o „nečekaném“ a nepříznivém vývoji konfliktu. Sleduje stanoviska deníků k leteckému bombardování jako způsobu vedení válečné operace a k navrhovanému zapojení pozemních vojsk. Na závěr hodnotí reprezentaci chybných zásahů pilotů NATO a vysvětlení těchto závažných omylů americkými a aliančními představiteli.

Zhodnocení literatury

Primárním zdrojem informací jsou články deníků New York Times a Washington Post. K jejich vyhodnocení prostřednictvím diskurzivní analýzy je použita sekundární literatura z oblasti mediálních studií, již existující studie a analýzy mediálních obsahů zabývající se operací „Spojenecká síla“ a literatura, věnující se jak samotné operaci, tak vývoji kosovskoalbánských a srbských vztahů.

Kniha Tomáše Trampoty *Zpravodajství* poskytuje základní orientaci v konceptech mediálních studií a odkazuje na dosavadní klíčové práce a teorie mediologů v této oblasti. Maxwell McCombs ve své publikaci *Agenda setting* rozvíjí

teorii vlivu mediální agendy na veřejnou agendu, která je v případě významu a vlivu sledovaných deníků velmi relevantní. Analýzám mediální reprezentace operace „Spojenecká síla“ se věnovala řada autorů. Jejich studie většinou poukazují na porušování objektivitu a nestrannosti médií a tato práce upozorňuje na zjištění některých z nich. Jan Stuchlík se ve své případové studii zaměřuje na roli západního tisku během konfliktu v Kosovu a operace NATO. Pro tuto bakalářskou práci je jeho studie přínosná zejména srovnáním mediální reprezentace jednotlivých aktérů konfliktu v NYT s německým deníkem *Frankfurter Allgemeine Zeitung* a francouzským *Le Monde*. Zvolené deníky reprezentovaly některé z aspektů konfliktu odlišně a bakalářská práce části z nich věnuje pozornost. Marc A. Wolfgram se ve své stati *Democracy and Propaganda* zabývá zejména způsobem, jakým média pracovala se zdroji informací v případě masakru v Račaku a operace Podkova. Tato práce přináší některá jeho zjištění vztahující se k masakru v Račaku. Na další studie práce upozorňuje průběžně v textu.

Reprezentace historických souvislostí konfliktu a samotné operace je hodnocena zejména na základě následujících publikací. Obsáhlá práce Václava Štěpánka *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo* detailně hodnotí komplikovaný vývoj kosovskoalbánských a srbských vztahů od konce 19. století. Pro účel bakalářské práce posloužil vývoj od 80. let 20. století. Kniha válečného reportéra a žurnalisty Tima Judaha *Kosovo. War and Revenge* přispívá k širšímu vhledu na události sledovaného období, zejména jednání v Rambouillet a rozhodnutí o následné operaci NATO. Dalším cenným zdrojem je publikace Jiřího Dienstbiera *Daň z krve*, který jako zpravodaj OSN pro bývalou Jugoslávii hovoří o průběhu operace a předchozích událostí, o postavení jednotlivých aktérů a přináší osobní zkušenost z jednání s významnými členy zúčastněných stran.

Stručný vývoj konfliktu mezi Srby a kosovskými Albánci

Dlouhodobé spory mezi kosovskými Albánci a Srby souvisely zejména se statusem Kosova, přičemž obě strany měly neslučitelné požadavky - Kosovo usilovalo o nezávislost na Srbsku a Srbsko o zachování Kosova v rámci Srbské republiky. Kosovo se do jugoslávského státu nikdy zcela neintegrovalo, „vždy jej (kosovští Albánci) považovali za cizí, vždy v něm žili jako cizinci a jako na cizince na ně také bylo až na

výjimky pohlíženo“.¹² Vyhrocení vzájemných vztahů bylo rovněž součástí tehdejších nacionalistických hnutí uvnitř Socialistické federativní republiky Jugoslávie (SFRJ), vedoucích k jejímu rozpadu.

V 80. letech došlo k eskalaci napětí mezi Srbskem a Kosovem, kdy kosovští představitelé využívali rozsáhlou autonomii k ignorování republikových (srbských) institucí a intenzivnější diskriminaci srbské menšiny v Kosovu.¹³ Srbsko začalo pomýšlet na omezení jeho autonomních práv, což učinilo roku 1989. Kosovští Albánci poté začali pod vedením „prezidenta“ Ibrahima Rugovy bojkotovat oficiální srbské a federální instituce a prostřednictvím strategie nenásilného odporu hledali cestu k nezávislosti. Věřili, že podobně jako další země bývalé Jugoslávie mají právo na samostatný stát.¹⁴ Bojkot zhoršil již tak bídné ekonomické a sociální podmínky kosovských Albánců a vyvolal represivnější reakci ze strany Srbské republiky. Nepřispíval ani příznivějšímu vývoji ve věci vyřešení statusu Kosova. Neúspěch strategie Rugovy přesvědčil část kosovskoalbánské společnosti, že nezávislosti bude možné dosáhnout pouze ozbrojeným bojem. Část těchto kosovských Albánců dala roku 1996 vzniknout formaci UÇK, hlásící se k ozbrojenému odporu za dosažení vzniku nezávislého státu. „Hnutí kosovských Albánců za republiku nebylo demokratické, byť se tak od počátku 90. let světové veřejnosti představovalo. Nikdy nepočítalo s tím, že by to měla být republika všech jejích občanů a nikoli etnický albánský stát.“¹⁵ UÇK podnikala útoky na srbskou policii a srbskou menšinu žijící v Kosovu, k čemuž srbská strana přistupovala se stupňujícím se násilím. Vzhledem k bouřlivému vývoji během procesu rozpadu Jugoslávie zůstávalo vleklé pnutí mezi Kosovem a Srbskem na pokraji mezinárodní pozornosti až do konce 90. let.

Až roku 1998, kdy konflikt přerostl ve válku, do sporu vstoupilo mezinárodní společenství jako zprostředkovatel mírového řešení. Posledním ultimátem ze strany NATO, se Spojenými státy v čele, se stala možnost přijetí dohody znesvářenými

¹² Václav Štěpánek, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století* (Brno: Masarykova univerzita, 2011), 438.

¹³ Ibid., 445–448.

¹⁴ James Ker-Lindsay, *Kosovo: The path to contested statehood in the Balkans* (London: I. B. Tauris, 2009), 2.

¹⁵ Václav Štěpánek, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století* (Brno: Masarykova univerzita, 2011), 438–439.

stranami ve francouzském zámku Rambouillet.¹⁶ V případě nepřistoupení na podmínky dohody varovalo NATO před vojenským zásahem. Klíčovými body dohody byla garance obnovení kosovského autonomního statusu a rozmístění jednotek NATO na území Jugoslávie po dobu tří let. Po tomto období by byla znovu otevřena otázka statusu Kosova. Rozmístění jednotek NATO a pravděpodobná revize kosovského statusu byly pro srbskou delegaci nepřijatelné a dohodu nepodepsala.

Oficiálním důvodem leteckého bombardování byla srbská ofenziva vůči kosovským Albáncům a odmítnutí plánu z Rambouillet, v některých případech se hovořilo až o etnických čistkách. Cíle intervence NATO byly definovány jako zastavení srbské ofenzivy a donucení Slobodana Miloševiče k podpisu zmiňované dohody. Po zahájení intervence však došlo k masovému útoku i vyhánění kosovských Albánců do sousedních zemí a dalšímu stupňování násilí v Kosovu. NATO rozšířilo cíle útoků a zintenzivnilo bombardování, nálety nicméně zdaleka nenaplnily očekávání amerických a aliančních zástupců. Například dle Jiřího Dienstbiera „rakety Miloševičův režim neoslabil,“ spíše naopak.¹⁷ Slobodan Milošević kapituloval až 3. 6. 1999 a 10. 6., po 78 dnech náletů, bylo bombardování ukončeno.

Výběr prvního sledovaného dne 18. 3. 1999 je zdůvodněn zlomem ve vyhroceném vyjednávání na konferenci v Rambouillet, kdy kosovskoalbánská delegace přijala navrženou dohodu. Dohodu pro nepřijatelnost jejích podmínek odmítla podepsat srbská delegace a následujícího dne byla konference bez uspokojivého výsledku ukončena. Pět dní po selhání jednání, 24. 3. 1999, byla zahájena vojenská operace NATO. Práce sleduje obsah deníků do 16. 4. 1999, aby zaznamenala i diskurz, který sdělovací prostředky přinesly po několika závažných pochybeních pilotů NATO během operace, včetně zasažení kolony uprchlíků u města Djakovica v Kosovu 14. 4. 1999.

¹⁶ Předchozí ultimátum dostala Jugoslávie v říjnu roku 1998, na jehož základě došlo ke stažení části srbské armády z Kosova. Uvolněné srbské pozice následně obsadila UÇK.

¹⁷ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 79.

1. Hlavní faktografické nedostatky článků a tendenčnost některých závěrů

Tato kapitola upozorňuje na nejfrekventovaněji se opakující sporné nebo jednostranné výklady událostí a na přehlížení dostupných údajů, včetně historických souvislostí. Práce zohledňuje to, že mnohé ze skutečností nebyly v době vzniku článků známy nebo zveřejněny. Sami žurnalisté poukazovali na nedostatek poskytovaných informací k aktuálnímu vývoji. Jejich neznalost nebo neochota k ověřování některých informací, kupříkladu kontextu vzniku konfliktu ve Svazové republice Jugoslávie (SRJ), ovšem nepramenily z nedostatku dostupných údajů (více k problému níže v této kapitole).

Přítomnost historického vhledu v analyzovaných textech je ojedinělá, události starší než přibližně jeden rok nejsou do agendy médií zahrnuty a pokud ano, obvykle se jedná o selektivní shrnutí srbských přečinů vůči UÇK a kosovským Albáncům. Článek WP, publikovaný den před zahájením útoků, například shrnuje historii konfliktu následovně (parafrázuji): *Srbská vláda zbavila Kosovo autonomního statusu roku 1989, potlačovala albánskou kulturu, a když se Albánci pod srbskou represí bouřili, příležitostně Kosovo bombardovala. Jugoslávská armáda a policie ostře zasáhly v únoru 1998 po útocích albánské guerilly na srbskou policii. Vládní jednotky vyháněly civilisty z domovů, 1500 jich zabily. Srbové poté porušili klid zbraní z října 1998 a na konferenci v Rambouillet odmítli, na rozdíl od kosovskoalbánských zástupců, podepsat mírovou dohodu a zahájili novou ofenzivu.*¹⁸ Údaj, že Srbové Kosovo roku 1989 připravili o autonomii je jedním z opakujících se zdůvodnění vzniku konfliktu. Vzhledem k pravidelné absenci souvislostí se zrušení autonomního statusu jeví jako náhlé a zejména bezdůvodné. Chybí mezi jinými zmínky o tom, že předchozí rozsáhlá autonomie kosovské Albánce neuspokojovala, jelikož politické i neoficiální elity usilovaly o vznik republiky nebo že autonomie značně komplikovala hospodářskou a politickou spolupráci.¹⁹

¹⁸ Jeffrey R. Smith, „Belgrade Rebuffs Final U.S. Warning; NATO Aerial Assault Could Begin This Week,“ 23. 3. 1999, WP.

¹⁹ Václav Štěpánek, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století* (Brno: Masarykova univerzita, 2011), 242–248.

1. 1. Tendenci v hodnocení srbských zločinů

Jednou z událostí, jež tvořily páteř argumentace zdůvodňující nutnost intervence Severoatlantické aliance v SRJ, se stalo zabití 45 kosovských Albánců v Račaku v lednu 1999. Jejich smrt byla bezprostředně připsána srbským jednotkám a označena jako masakr, od počátku nicméně existují nejasnosti ohledně aktérů události a odlišné interpretace průběhu. Žurnalisté NYT a WP zde téměř bez výjimky hovoří o masakru nebo zabití albánských civilistů.²⁰ Některé zdroje tuto verzi zpochybňují a argumentují, že mezi mrtvými byli bojovníci UÇK nebo že UÇK mohla použít civilisty jako štítů.²¹ Zpráva forenzního týmu, který vyšetřoval oběti Račaku, byla zveřejněna 18. 3. 1999, kdy zároveň došlo ke zlomu v jednání v Rambouillet a nebylo pravděpodobné, že by ještě konference mohla přinést konstruktivní výsledek. Na sklonku války se američtí vládní i mediální aktéři o masakr v Račaku opřeli a zdůvodnili jím nezbytnost a morální povinnost zahájit vojenskou operaci NATO.

Mark A. Wolfgram, profesor politických věd na univerzitě v Oklahomě, upozorňuje, že Slobodan Milošević byl Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii shledán odpovědným za smrt 600 osob, přičemž „pouze“ k 45 z nich došlo před začátkem operace NATO, a to právě v Račaku. Tvrdí, že zdůvodnění operace NATO se tedy z velké části opíralo jen o masakr v Račaku²² a média (jako příklad uvádí NYT) přehlížela informaci, že vesnice Račak tvořila jednu z vojenských základů UÇK. Říká, že neověřený údaj vedoucího Kosovské verifikační mise (KVM) Williama Walkera, že šlo o vraždy civilistů, NYT přejaly a od nich začala údaj používat další média.²³ Philip Hammond, docent Katedry mediálních studií na Londýnské univerzitě, upozorňuje na alternativní reportáže dvou francouzských novinářů, kteří tvrdili, že mrtví zemřeli v boji mezi jugoslávskou armádou a UÇK, angloamerická média však jejich reportáže ignorovala.²⁴

²⁰ Carlotta Gall, „Serbs' Killing of 40 Albanians Ruled a Crime Against Humanity,“ 18. 3. 1999, *NYT*.

²¹ Mark A. Wolfgram, „Democracy and Propaganda: NATO's War in Kosovo,“ *European Journal of Communication*, vol. 23, (2008), 159, <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/23/2/153.full.pdf>.
dále: Tim Judah, *Kosovo. War and revenge*. (New Haven and London: Yale University Press, 2000) 193

²² Mark A. Wolfgram, „Democracy and Propaganda: NATO's War in Kosovo,“ *European Journal of Communication*, vol 23, (2008), 157, <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/23/2/153.full.pdf>.

²³ *Ibid.*, 158.

²⁴ Philip Hammond, „Good versus evil“ after the cold war: Kosovo and the moralisation of war reporting. *The public*, vol. 7, (2000), 21–22.

Srbsko je zobrazeno jako jediný agresor v konfliktu, texty postrádají informace o kriminálních a násilných aktivitách ze strany kosovských Albánců a UÇK jak vůči Srbům v Kosovu, tak vůči kosovskoalbánskému obyvatelstvu, které se odmítalo zapojit do bojů.²⁵ Zcela ojediněle v tisku stojí například zmínka, že „roční válka mezi secesionistickými etnickými albánskými guerillami a vládními složkami zabila více než 1500 lidí a tisíce připravila o domov“.²⁶ Ve většině ostatních případů není konflikt nazýván válkou mezi srbskou a kosovskoalbánskou stranou, ale srbským tažením nebo agresí a veškeré oběti jsou přičítány srbské nebo jugoslávské armádě. Typickým vysvětlením deníků je, že „jsme svědky tragické eskalace bojů zapříčiněných srbskou agresí proti civilním občanům“.²⁷ Na jaře roku 1998 přitom UÇK zintenzivnila své útoky a ovládala některé části Kosova. UÇK byla zároveň Spojenými státy označena jako teroristická organizace (dále v následující kapitole), což srbskou armádu povzbudilo k útokům na základny UÇK, při nichž přišli o život i civilisté.²⁸ Psanou i nepsanou daností v denících je, že Slobodan Milošević způsobil (další) válku a nese odpovědnost za to, zda dojde k mírovému řešení. Tehdejšímu jugoslávskému prezidentovi Slobodanu Miloševićovi je například vytýkáno, že ani po několika měsících varování nezajistil mír v Kosovu.²⁹ Spirála rostoucího vzájemného násilí a nacionalismu mezi kosovskými Albánci a Srby, napětí a obviňování ze skutečných či fabulovaných křivd v denících není naznačena.

V průběhu sledovaného období se autoři uchylují k četnému užívání pojmu „etnické čistky“, „etnické vyhlazení“ nebo „genocida“. Jedná se výhradně o označení zločinů páchaných srbskou nebo jugoslávskou armádou vůči etnickým Albáncům. Ze sledovaných článků bylo v souvislosti se srbskými útoky použito výrazu „genocida“ v 36 článcích. Edward S. Herman a Noam Chomsky poukazují na zjištění podobné studie, že v letech 1998 – 1999 byl v souvislosti s názvem „Srbsko“ v pěti předních amerických denících včetně NYT a WP výraz „genocida“ použit 220krát.³⁰ Herman a

²⁵ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 26.

²⁶ Charles Trueheart, „Kosovars Sign Peace Accord; Belgrade Remains Defiant“, 19. 3. 1999, *WP*.

²⁷ Craig R. Whitney, „NATO Said to Move Toward Approving Bomb Attacks on Elite Serbian Units“, 22. 3. 1999, *NYT*.

²⁸ James Ker-Lindsay, *Kosovo: The path to contested statehood in the Balkans* (London: I. B. Tauris, 2009), 11–12.

²⁹ Bradley Graham, „Serbs Warned Of NATO Strikes; Kosovo Mediators Set to End Talks“, 19. 3. 1999, *WP*.

³⁰ Edward S. Herman a Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media* (New York: Pantheon Books, 2002), xxi.

Chomsky přitom podotýkají, že před zahájením bombardování americké a další západní zdroje uváděly počet obětí na obou stranách nejvýše 2000.³¹ Do konce války počet obětí vzrostl o 3000, přičemž mezi nimi nebyly jen kosovskoalbánské, ale i srbské oběti. Srovnávají tato čísla s počtem zabitých Kurdů Turky v 90. letech. Zde bylo odhadnuto 30 tisíc mrtvých, převážně kurdských civilistů.³² Stejná média však v letech 1990 – 1999 zmínila v souvislosti s Turky výraz genocida 14krát.³³

1. 2. Absence zmínky o vzniku kosovského odporu

Dlouhotrvající povahu vzájemných nevráživostí autoři často přehlížejí. Samotný vznik a okolnosti vzniku UÇK roku 1996 jsou také opomíjeny.³⁴ Zahraniční zpravodajka NYT Carlotta Gallová například uvedla, že „zrození ozbrojené albánské revolty proti srbskému vedení v Kosovu“ je datováno k roku 1998 (autorka píše „před rokem“) ve vesnici Prekaz, kdy srbské jednotky zabily předního člena UÇK Adema Jashariho, členy jeho rodiny a další vesničany.³⁵ Opomíjí rovněž sdělit, že ozbrojená skupina Adema Jashariho byla dříve odsouzena za teroristickou činnost, „útočila na (srbskou) policii, vojáky a také na Albánce, kteří odmítali násilí“ a že „Jashariho klan kontroloval rozsáhlou pašeráckou síť“.³⁶ Alternativní výklad konfliktu je sice v některých případech naznačen a jsou zde zastoupena kritická stanoviska vůči dominantnímu diskurzu, ale jejich okrajovost nijak dominantní výklad nenarušuje a spíše vytváří iluzorní domněnku, že média jsou nestranná.

V převažujícím počtu článků je v souvislosti s otázkou budoucnosti Kosova uváděna skutečnost, že zde žije 90 % kosovských Albánců. Autoři nezohledňují tolik druhý úhel vidění konfliktu, a sice že Kosovo je součástí Srbska a že se tato provincie pokouší dlouhodobě o odtržení od suverénního státu. Boj UÇK za nezávislost je chápán

³¹ podobně tvrdí například i Tim Judah, který uvádí, že přibližný počet obětí k 22. 4. 1999 dosáhl dvou tisíc. Tim Judah, *Kosovo. War and revenge* (New Haven and London: Yale University Press, 2000), 226.

³² Edward S. Herman a Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media* (New York: Pantheon Books, 2002), xxiii.

³³ Edward S. Herman a Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media* (New York: Pantheon Books, 2002), xxi.

³⁴ Jiří Dienstbier uvádí, že některé zdroje datují první zmínky o UÇK k roku 1993 v Makedonii nebo k roku 1995. UÇK měla vzniknout ze spojení ultranacionalistů s pronacistickými kořeny a ultralevicových skupin, podporovaných stalinistickým režimem v Tiraně. in: Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 14–15.

³⁵ Carlotta Gall, „Serbs Burn the Birthplace Of the Albanians' Revolt“ 22. 3. 1999, *NYT*.

³⁶ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 16.

jako legitimní, na rozdíl od boje Srbů za udržení provincie. Odkaz na počet kosovských Albánců může čtenáře přesvědčovat o tom, že kosovští Albánci mají právo o tomto – svém – území nezávisle rozhodovat.

Role UÇK nebyla předmětem mediální debaty ve sledovaných denících. V článcích není přítomna reflexe měnícího se postavení UÇK v mezinárodním i domácím prostředí, existence dalších kosovskoalbánských politických uskupení v Kosovu a jejich cílů, které jsou pro pochopení konfliktu zásadní. Vznik a fungování paralelní kosovskoalbánské společnosti také nejsou reflektovány. Bez povšimnutí zůstává napojení UÇK na organizovaný zločin nebo její vyzbrojení po kolapsu Albánie roku 1997. Autoři nenechávají zaznít extrémní názory členů UÇK nebo kosovskoalbánské společnosti, na rozdíl od opakovaného uvádění radikálních postojů srbské strany. Otázka nacionalismu v regionu zemí (bývalé) Jugoslávie nicméně nebyla v textech rozváděna a většinou ani zmíněna. Silný albánský nacionalismus zůstává bez pozornosti deníků, stejně jako obviňování Srbů z nerozvinutosti Kosova a nátlak na srbské a černohorské obyvatelstvo v Kosovu.³⁷ Václav Štěpánek píše, že albánský nacionalismus se projevoval „snahou o etnické ovládnutí co největšího prostoru a etnické vyčištění co nejvíce obcí.“³⁸

UÇK byla ještě roku 1998 Spojenými státy považována za teroristickou organizaci, speciální vyslanec USA pro Balkán Robert Gelbard například v únoru 1998 sdělil, že UÇK je „bezpochyby teroristickou skupinou“ a Spojené státy odsuzují její činy.³⁹ UÇK figurovala také na seznamu teroristických organizací.⁴⁰ Philip Hammond dále upozorňuje na vztah UÇK a západních institucí. Říká, že sama UÇK přiznala „dlouhotrvající napojení na americké a evropské zpravodajské služby“ a že Spojené státy jí poskytovaly vojenský výcvik a zbraně.⁴¹ Domnívá se rovněž, že „strategií UÇK bylo vyprovokovat srbskou odvetu, aby přesvědčili NATO k leteckým úderům“.⁴²

³⁷ Václav Štěpánek, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století* (Brno: Masarykova univerzita, 2011), 263.

³⁸ *Ibid.*, 305.

³⁹ Marc Weller, *Peace lost: the failure of conflict prevention in Kosovo* (Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008), 70, <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10461199>.

⁴⁰ „Global Terrorist Organizations“, Kosovo Liberation Army, *World Statesmen.org*. <http://www.worldstatesmen.org/Terrorist.html#KLA>.

⁴¹ Philip Hammond, „Good versus evil“ after the cold war: Kosovo and the moralisation of war reporting. *The public*, vol. 7, (2000), 21. <http://javnost-thepublic.org/article/pdf/2000/3/2/>.

⁴² Philip Hammond, „Good versus evil“ after the cold war: Kosovo and the moralisation of war reporting. *The public*, vol. 7, (2000), 21. <http://javnost-thepublic.org/article/pdf/2000/3/2/>.

Podobně Jiří Dienstbier upozorňuje, že „taktikou UČK bylo donutit euroatlantické instituce, aby se postavily v konfliktu na její stranu. K tomu využívala ubohé běžence, jejichž utrpení způsobem vedení války sama vyvolávala“.⁴³

2. Informační zdroje masmédií a role masmédií ve společnosti

Sledované sdělovací prostředky při informování o dění v Kosovu značně spoléhaly na oficiální zdroje. Jejich citace tvořily významnou část obsahů jednotlivých textů, některé z článků byly sestaveny téměř výhradně ze sdělení oficiálních zdrojů, především amerických politických zástupců. Často se jednalo o zdroje nejmenované, uvedené například jako „představitel NATO“ nebo také jako „respektovaný zdroj“.⁴⁴ K podobnému zjištění došel Jan Stuchlík ve své případové studii. Uvádí, že NYT používaly zdroje velmi jednostranně, přičemž šlo převážně o americké představitele. Naopak srbské zdroje používal deník minimálně, na rozdíl od relativně širokého prostoru pro kosovské Albánce.⁴⁵ Agenturní články se v denících NYT a WP vyskytovaly ke sledovanému tématu zcela výjimečně.

Autoři svůj postoj mnohdy nevyjadřovali přímo, ale právě prostřednictvím četných citací a parafrází. Vzbuzovali tak dojem, že vůči události zaujímají neutrální a objektivní stanovisko, ve kterém se neprojevuje jejich osobní přesvědčení. Mediolog Robert McChesney na tento vývoj poukazuje a shrnuje, že americká profesionální žurnalistika „pokládá cokoli, co je vypracované oficiálními zdroji – například vládními úředníky nebo významnými veřejnými osobami – za základ pro legitimní zprávu“.⁴⁶ Pokračuje, že využívání oficiálních zdrojů je navíc snadné, levné a zbavuje žurnalisty části odpovědnosti za napsané zprávy.⁴⁷ Autoři zvolených deníků také přejímali vládní argumenty, čímž napomáhali vládnímu obhájení stanoviska nebo prosazovaného kroku. Jan Stuchlík dochází k zjištění, že zpravodajství NYT „vyznělo jednoznačně protisrbsky, částečně proalbánsky a po celou dobu krize se shodovalo s americkou

⁴³ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 27.

⁴⁴ Anthony Lewis, „Mr. Milosevic's Campaign of Terror,“ 27. 3. 1999, *NYT*.

⁴⁵ Jan Stuchlík, „Komparativní analýza role tisku v tvorbě zahraniční politiky velmocí na přelomu století – Případová studie Kosovo“ (diplomová práce, Vysoká škola ekonomická Praha, 2002), 68.

⁴⁶ Robert W. McChesney, *Problém médií* (Všeň: Grimmus, 2009), 15.

⁴⁷ *Ibid.*, 15.

politikou“.⁴⁸ Přestože deníky využívaly zahraničních korespondentů, kteří byli nejčastěji umístěni ve střední Evropě, nestrannosti médií příliš nepříspěli.

Analýze informačních zdrojů, ze kterých čerpají NYT a WP, bylo věnováno několik studií. Brownová a kol. roku 1983 došla k závěru, že 31 % článků NYT a WP z první strany používalo zdroje napojené na americkou vládu a více než polovina byla přidružena k nějaké vládní instituci. 56 % článků z první strany používalo rutinní zdroje, u agenturních článků používalo rutinní zdroje 64 %.⁴⁹ Autoři vyjádřili přesvědčení, že média nenaplňují představu, jež se od nich očekává v pluralitních demokraciích, a odkazují na politické teorie, které naznačují, že americká společnost by neměla jako pluralitní demokracie být vnímána.⁵⁰

Výsledky analýzy se příliš neliší od dřívějších studií, na něž Brownová a kol. poukazuje. Studie Leona Sigala ukazuje, že rutinní zdroje jako oficiální jednání, tiskové konference a tiskové zprávy tvořily téměř 60 % všech zdrojů v NYT a WP. Předchozí studie Guida H. Stempela a Hugh M. Culbertsona shrnuje, že 54 % všech zpráv NYT a WP použilo nejméně jeden anonymní zdroj s nejčastějším označením představitel nebo mluvčí.⁵¹

2. 1. Faktor veřejného mínění

Participace státu na vojenské intervenci patří k oblastem, vůči nimž je společnost citlivá a politické elity považují konsenzus veřejnosti s vládním rozhodnutím za podstatný. Veřejné mínění značně ovlivnilo rétoriku a způsob argumentace vládních a armádních špiček v americkém prostředí a média, jakožto prostředek, pomocí něhož byla operace NATO prezentována veřejnosti, zastávala při formování veřejného mínění klíčovou roli. Vztahu veřejného mínění, vládní argumentace a mediální reprezentace v kontextu intervence v SRJ se věnuje několik studií. Studie veřejného mínění organizace PIPA (Program on International Policy Attitudes, dále jen PIPA) z května

⁴⁸ Jan Stuchlík, „Komparativní analýza role tisku v tvorbě zahraniční politiky velmocí na přelomu století – Případová studie Kosovo“ (diplomová práce, Vysoká škola ekonomická Praha, 2002), 89.

⁴⁹ Carl R. Bybee et al., „Invisible powers: Newspaper news sources and the limit of diversity“.

Journalism Quarterly (Spring 1987), 49–51,

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=747d8126-9af6-43b7-8c1e-0142fc9d195a%40sessionmgr112&vid=4&hid=111>

⁵⁰ Ibid, 53.

1999 uvádí, že obezřetnost americké vlády vůči veřejnému mínění vedla Clintonovu administrativu k odmítnutí pozemní intervence a rozhodnutí, že letecké operace budou vedeny z výšky, která je mimo dosah jugoslávské protiletecké obrany.⁵² V této souvislosti Henry F. Carey, odborný asistent Fakulty politických věd Státní univerzity v Georgii, ve své studii argumentuje, že pro tehdejšího prezidenta Billa Clintona byly průzkumy veřejného mínění velmi důležité a značně na ně spoléhal.⁵³

Stat' profesora komunikačních studií Benjamin R. Batese poukazuje na opačný proces, a to na vliv politické agendy na mediální agendu, která následně ovlivnila agendu veřejnou. Tvrdí, že Clintonovo opakované užívání analogie situace v Kosovu s druhou světovou válkou, holocaustem a genocidou a cirkulace těchto přirovnání v amerických médiích mohly mít podíl na změně veřejného mínění.⁵⁴ Během jednoho týdne se dle Batese analogie stala součástí vládní, mediální i veřejné rétoriky.⁵⁵ Tvrzení podporuje průzkumem ve sdělovacích prostředcích CBS a New York Times, ve kterém se 67 % dotázaných Američanů vyjádřilo, že je „adekvátní nazývat srbské činy vůči etnickým Albáncům genocidou“.⁵⁶ Henry F. Carey dochází ve své analýze k závěru, že americká veřejnost operaci NATO podporovala díky intenzivnímu zpravodajství (včetně televizního vysílání) zaměřeného na šokující zprávy o „traumatizovaných a podvyživených dětech“ v uprchlických táborech.⁵⁷ Z těchto studií je patrné vzájemné ovlivňování politické, mediální a veřejné sféry.

Gallupův ústav, zabývající se mimo jiné analýzami veřejného mínění, provedl v únoru 1999 průzkum, ve kterém se dotazoval americké společnosti na její postoj vůči případné participaci Spojených států na letecké intervenci v SRJ. 43 % obyvatel s účastí

⁵¹ Ibid, 46.

⁵² „Americans on Kosovo: A study of US public attitudes“. *PIPA* (27. 5. 1999), 1, http://www.pipa.org/OnlineReports/Kosovo/Kosovo_May99/Kosovo_May99_rpt.pdf

⁵³ Henry F. Carey, „U. S. domestic politics and the emerging humanitarian intervention policy: Haiti, Bosnia and Kosovo“, *World Affairs* (Fall 2011), 74,

<http://search.proquest.com/docview/211167460/136C248A59C4E28E894/1?accountid=15618>.

⁵⁴ Benjamin R. Bates: „Circulation of the World War II/Holocaust analogy in the 1999 Kosovo intervention“. *Journal of Language & Politics*. School of Communication Studies, Ohio University, Vol. 8 Issue 1. (2009), 34, <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=a18cee35-d9a8-4e56-bd2b-7cbb3a0c3c9d%40sessionmgr15&vid=12&hid=13>.

⁵⁵ Ibid., 37–38.

⁵⁶ Ibid., 43.

⁵⁷ Henry F. Carey, „U. S. domestic politics and the emerging humanitarian intervention policy: Haiti, Bosnia and Kosovo“, *World Affairs* (Fall 2011), 74, <http://search.proquest.com/docview/211167460/136C248A59C4E28E894/1?accountid=15618>.

nesouhlasilo a 45 % by ji podpořilo.⁵⁸ Stejně průzkumy provedené v březnu a dubnu ukázaly rostoucí společenskou podporu. 13. 4. 1999, třetí týden intervence, již 61 % obyvatel souhlasilo s americkým zapojením.⁵⁹ Dle studie organizace PIPA 69 % amerických občanů podporovalo zapojení Spojených států v SRJ zejména z humanitárních důvodů a přesvědčení, že dochází ke genocidě. Značná většina Američanů nebyla smířena s tím, že akce nezískala podporu OSN, ale přála si přesto v intervenci pokračovat.⁶⁰

Výzkumy naznačují, že vláda za pomoci médií dokázala přesvědčit určitou část společnosti o nutnosti a účelnosti vojenského zákroku a také o tom, že dochází ke genocidě. Deníky sledované touto bakalářskou prací v určeném časové rozmezí tyto závěry potvrzují. NYT a WP silně podporovaly vládní rozhodnutí a argumentaci v otázce konfliktu v Kosovu a je pravděpodobné, že velkou měrou přispěly k ovlivnění mínění části americké společnosti.

Výzkumné organizace nicméně samy operovaly s podobnými termíny jako vláda a do určité míry mohly také přispívat k vytvoření společenského konsenzu. Jeden z kladených dotazů organizace PIPA například zněl, zda lidé považují za přesvědčivý argument, že etnické čistky jsou formou genocidy a Spojené státy mají morální povinnost zasáhnout.⁶¹ Formulace otázky utvrzuje veřejnost za prvé v tom, že nepochybně dochází k etnickým čistkám a za druhé implikuje spojitost s genocidou.

3. Mediální reprezentace jednotlivých aktérů

Aktérům konfliktu se v denících dostalo různého prostoru a s jejich výpověďmi bylo zacházeno odlišným způsobem. Názory některých z nich sloužily k vysvětlení situace a vyjádření se k problému, přičemž sledovaný tisk informace neověřil, neupřesnil a případně nezpochybnil. Objevily se případy, kdy hlediska

58 Lydia Saad, „Americans hesitant, as usual, about U.S. military actions in Balkans“, *Gallup* (24. 3. 1999), <http://www.gallup.com/poll/3994/Americans-Hesitant-Usual-About-US-Military-Action-Balkans.aspx>.

59 Mark Gillespie, „Crisis in Kosovo: Questions and answers about American public opinion“, *Gallup*, (16. 4. 1999), <http://www.gallup.com/poll/3925/Crisis-Kosovo-Questions-Answers-About-American-Public-Opinion.aspx>.

60 „Americans on Kosovo: A study of US public attitudes“, *PIPA* (27. 5. 1999), 2, http://www.pipa.org/OnlineReports/Kosovo/Kosovo_May99/Kosovo_May99_rpt.pdf.

61 Ibid., 11.

nedůvěryhodného aktéra nebo aktéra zastupujícího nevyhovující názor byla a priori považována za lživá nebo zmanipulovaná a byla zdiskreditována (viz. níže v kapitole 3. 1. 1.). Zdaleka nejvíce prostoru poskytly deníky americkým vládním a armádním představitelům. Články naopak málokdy prezentovaly požadavky, plány a stanoviska jugoslávského vedení, stejně tak i vedení UÇK nebo jiných politických lídrů v Kosovu. Kosovští Albánci se krátce po zahájení leteckých útoků stali zdrojem informací o srbské ofenzivě a o emotivních naturalistických příbězích uprchlíků.

3. 1. Mediální reprezentace Srbska a Jugoslávie

Konflikt v Kosovu byl prezentován jako srbská agrese, represe a útoky a stejně tak jeho eskalace byla vysvětlena výlučně srbskou ofenzivou. Srbové byli představeni jako zlovolní hybatelé konfliktu, kosovští Albánci jako etnikum, snášející srbský útlak, které se až následkem srbské agrese uchýlilo k (obranné) reakci. Výjimečně se objevila informace, že dochází k bojům, což odkazovalo na dvě participující strany, nikoli jednoho agresora. Zdaleka nejčastěji bylo Srbsko reprezentováno postavou Slobodana Miloševiče (byť nebyl v době operace NATO prezidentem Srbska, ale SRJ) a srbskou armádou. Ostatní zástupci srbské strany, ať již polovojenské jednotky, opozice, odborníci, žurnalisté i společnost byli ve sledovaných textech zastoupeni minimálně. Deníky často hovořily o srbské mediální propagandě a značném omezení nezávislosti srbských médií po zahájení útoků NATO a informace ze srbských sdělovacích prostředků přinášely minimálně, nejčastěji v souvislosti s chybnými útoky NATO (dále v kapitole 5. 2. 2.).

3. 1. 1. Mediální reprezentace srbské společnosti

Postoj zastupující srbské stanovisko byl velmi často vyjádřen prostřednictvím těch Srbů, jejichž názor je těžko přijatelný a podporuje čtenáře v myšlence, že srbské obyvatelstvo zastává vyhrcoené až extrémní názory. Zahraniční zpravodajka NYT Carlotta Gallová například po vyjádření srbské rodiny, že Kosovo považuje za „srdce Srbska“ a odmítá vstup vojsk NATO na území Kosova vysvětlila, že rodina „silně podporuje Slobodana Miloševiče“, zrušení kosovské autonomie a „sotva přemýšlí o

mírové dohodě (z Rambouillet)⁶². Citovala výhružku srbského vojáka etnickým Albáncům v případě zahájení bombardování a generalizovala ji tvrzením, že v rozhovorech se Srby je přítomna skrytá hrozba etnickým Albáncům.⁶³ Podobně Jeffrey R. Smith, tehdejší vedoucí pobočky WP v Římě, publikoval vyjádření Srbky, která odsoudila americké letecké údery jako čirou agresi, a Smith následně z výroku vyhodnotil, že namísto agrese vůči Miloševićovi cítí obyvatelé agrese vůči Americe a jsou „zachvátni kolektivním návaem pýchy a paranoie“.⁶⁴ Jako další citaci zvolil slova srbského vojáka, že se modlí, aby je NATO začalo bombardovat, jelikož následně bude moci více ublížit Albáncům.⁶⁵ Přesvědčení zvolených Srbů vzbuzovala dojem, že srbský národ je bezcitný, násilný a touží po pomstě nebo likvidaci kosovských Albánců. Dojem byl umocněn opakováním obdobných tvrzení z různých zdrojů.

Srbské projevy antiamerikanismu byly autory považovány za nedorozumění, nepochopení toho, kdo stojí na straně zla a dobra, což často přičítali srbské mediální propagandě a manipulaci. Samozřejmým odsouzením těchto projevů došlo také k podlomení důvěry v rozumný úsudek Srbů.⁶⁶ Steven Erlanger se například pozastavil nad tím, že mezi Srby během leteckých útoků rostou antiamerické nálady namísto toho, aby útoky vzbuzovaly hněv vůči Miloševićovi.⁶⁷ Autoři nezohledňovali častou homogenizaci společnosti a podporu jejího představitele v případě vnějšího ohrožení ani to, že Srbové nemusejí bombardování nejmocnější zemí a aliancí světa přijmout. V několika případech byl citován přední opoziční rival Slobodana Miloševiče Vuk Draškovič a další členové „dřívější“ opozice, kteří potvrdili sjednocení srbské společnosti včetně politického prostředí po zahájení intervence NATO, což deníky hodnotily jako nežádoucí i překvapující důsledek intervence.⁶⁸

Výjimečně články uvedly citaci „racionálního“ zástupce srbské strany, například bělehradské žurnalistky, „žádné fanynky Miloševiče“, dle níž „malé bombardování“

⁶² Carlotta Gall, „It's NATO peacekeepers, not bombs, irking Serbs“, 19. 3. 1999, *NYT*.

⁶³ Carlotta Gall, „It's NATO peacekeepers, not bombs, irking Serbs“, 19. 3. 1999, *NYT*.

⁶⁴ R. Jeffrey Smith, „Belgrade launches diplomatic offensive; ties cut to U.S., 3 other NATO nations“, 26. 3. 1999, *WP*.

⁶⁵ Carlotta Gall, „Serbs burn the birthplace of the Albanians' revolt“, 22. 3. 1999, *NYT*.

⁶⁶ Jennifer Frey, „The lone defender; young Serbian American Danielle Sremac stands up for Yugoslavia's 'bad guys'“, 3. 4. 1999, *WP*.

⁶⁷ Steven Erlanger, „Serbs seem to be blaming U.S., not Milosevic“, 6. 4. 1999, *NYT*.

⁶⁸ Michael Dobbs, „NATO bombing campaign wounds Milosevic's political enemies“, 12. 4. 1999, *WP*.

nebude stačit k tomu, aby Milošević přijal dohodu (z Rambouillet).⁶⁹ Odpovědnost za případné intenzivní bombardování NATO přesunula na jeho osobu. Její názor podporoval americké vládní nazírání konfliktu a nebyl zpochybněn.

Bezprostředně po počátku bombardování začaly deníky zveřejňovat příběhy srbských rodin, které svírá strach z náletů. Namísto jejich radikálnosti zaznamenávaly spíše svědectví o jejich utrpení a skrývání se v úkrytech před nálety. Jejich úsudky byly přijatelné, například že ať Milošević, tak etničtí Albánci i Američané nesou svůj díl viny a obyvatelé mají vztek jak na NATO, tak i na Miloševiče.⁷⁰ Jednalo se ale o přechodné přibližně čtyřdenní období, které se změnilo s prvními běženci z Kosova (dále v kapitole 5. 1.). Na rozdíl od reprezentace kosovských Albánců články nepřinášely reportáže a příběhy o útlaku srbských rodin, žijících jako menšina v Kosovu, ani neinformovaly o tom, jakým způsobem se změnil život v Srbsku po zahájení náletů.

3. 1. 2. Mediální reprezentace Slobodana Miloševiče a politických zástupců

Slobodan Milošević byl v obou denících od počátku zvoleného období demonizován, dostalo se mu mnoha mezních přirovnání a jeho slova nebo činy byly interpretovány jako projev jeho zlovůle, ať byly jakékoli. Vlna uprchlíků z Kosova přispěla četnějšímu používání pejorativních metafor, jeho vláda měla například představovat „první fašistický stát v Evropě po konci studené války“ a Slobodan Milošević byl obviněn z používání taktik Gestapa.⁷¹ Byl zobrazen jako agresor, jenž zapříčinil několik válek a odmítal přistoupit na mírové řešení, přestože se jej Západ již dlouho snažil k mírovému jednání přesvědčit. Jan Stuchlík ve své komparativní studii uvádí, že „pokud jde o osobu Slobodana Miloševiče, pak je zřejmý cíl NYT jugoslávského prezidenta diskreditovat ihned na počátku.“ Oproti tomu v evropských denících je dle Stuchlíka Slobodan Milošević označován častěji jako „hráč“, využívající chyb Západu a až s počátkem bombardování je „částečně znevěrohodňován jako partner“.⁷²

⁶⁹ Steven Erlanger, „Holbrooke: Last chip?“, 22. 3. 1999, *NYT*.

⁷⁰ Steven Erlanger, „Birthday in a shelter, with fireworks“, 26. 3. 1999, *NYT*.

⁷¹ Anthony Lewis, „Mr. Milosevic's campaign of terror“, 27. 3. 1999, *NYT*.

⁷² Jan Stuchlík, „Komparativní analýza role tisku v tvorbě zahraniční politiky velmocí na přelomu století – Případová studie Kosovo“ (diplomová práce, Vysoká škola ekonomická Praha, 2002), 84.

Slobodan Milošević byl několikrát přirovnán k Saddámu Husajnovi. Činil tak například článek s názvem „Dva různí tyrani, přitom téměř stejní“, ve kterém byli oba nazváni tyrany a oba dle autorky opakovaně vyzývali Spojené státy k použití síly.⁷³ Dále byl mezi jinými titulován jako „mnohaletý zdroj zla“,⁷⁴ „diktátor“, „despota“, jenž je příčinou bídy a nestability daleko za hranicemi země⁷⁵ nebo jako jeden z nejzavrženějších válečných zločinců dekády.⁷⁶ Pokud byla taková označení použita, nebyla většinou ohraničena uvozovkami. V případě, kdy se naopak Slobodan Milošević ostře ohradil vůči jednání Západu, na nesmyslnost nebo neadekvátnost jeho sdělení upozornily uvozovky, například když obvinil NATO z „despotismu“.⁷⁷

Žurnalisté se samozřejmostí a bez pochybností používali termínu „etnické čistky“ k popsání jednání jugoslávské a srbské armády. Ze sledovaných článků se výraz „etnické čistky“ objevil v 73 z nich. Slobodan Milošević byl například charakterizován jako vůdce, který je „schopen pokračovat v etnických čistkách, dokud mu to Západ umožní“⁷⁸ nebo jako člověk ochotný vstoupit do historie jako muž, jenž zničil jak Jugoslávii, tak i Srbsko.⁷⁹ Zde mu byl připsán i rozpad Jugoslávie. Dostalo se mu mezi jinými expresivního označení „serial ethnic cleanser“,⁸⁰ byl viněn z terorismu⁸¹ nebo „genocidního šílenství“.⁸² Jeden z editorialů WP uvedl, že Milošević používá taktiku, která byla naposledy k vidění u Hitlera nebo Stalina – masakry, vypalování vesnic a vyhánění obyvatel.⁸³ V otázce propagandy a okleštění svobody médií byl Milošević také přirovnán k muži nacistické propagandy Josefu Goebbelsovi.⁸⁴ Sloupkařka WP Nora Boustany citovala nejmenovaného amerického ambasadora, že „jediný jazyk, kterému Milošević rozumí, je jazyk válek a psychického tlaku“.⁸⁵

⁷³ Alison Smale, „Two different tyrants, very much the same“, 21. 3. 1999, *NYT*.

⁷⁴ Anthony Lewis, „In credibility gulch“, 20. 3. 1999, *NYT*.

⁷⁵ Editorial, „The right exit strategy“, 21. 3. 1999, *WP*.

⁷⁶ Fred Hiatt, „The credibility factor“, 21. 3. 1999, *WP*.

⁷⁷ Guy Dinmore, „Attacks shatter life in Belgrade; Milosevic cites citizens' resolve in face of NATO despotism“, 28. 3. 1999, *WP*.

⁷⁸ David Rieff, „What bombs can't do“, 25. 3. 1999, *NYT*.

⁷⁹ David Rieff, „What bombs can't do“, 25. 3. 1999, *NYT*.

⁸⁰ Fred Abrahams, „Will we fail Kosovo's refugees?“, 31. 3. 1999, *NYT*.

⁸¹ Anthony Lewis, „Time to get serious“, 3. 4. 1999, *NYT*.

⁸² William Raspberry, „Looking for a few good answers“, 3. 4. 1999, *WP*.

⁸³ Editorial, „To undo ethnic cleansing“, 6. 4. 1999, *WP*.

⁸⁴ R. Jeffrey Smith, „Serbs get one side of news; Yugoslav controls filter information“, 5. 4. 1999, *WP*.

⁸⁵ Nora Boustany, „Serbs feel history's tug“, 26. 3. 1999, *WP*.

Vysoký počet uprchlíků a neúspěch náletů NATO přinesl ostřejší přízviska pro jugoslávské představitele a armádu a také utvrzování, že uprchlíci i neúspěch NATO jsou jejich dílem. V textech se vyskytovala výslovná ujištění, že srbské útoky se nedějí následkem operace NATO, ale předcházely jí.⁸⁶

Žurnalista WP Christopher Warren v článku s názvem „Cokoli bude třeba“ sdělil, že genocida, vedená Miloševićem, „krutým diktátorem,“ nesmí být tolerována. Následně apeloval na mezinárodní společenství, že v Bosně roku 1995 (kdy došlo k masakru ve Srebrenici) zasáhlo pozdě a současná situace vyžaduje mnohem přesvědčivější zákrok.⁸⁷ S ohledem na název článku je patrné, že vyzývá NATO k užití jakýchkoli prostředků. Články také často „rekapitulovaly“ dosavadní srbské zločiny, jeden z nich kupříkladu upozorňoval na „masové vraždy,“ „masová znásilnění,“ a existenci „masových hrobů“.⁸⁸ Podobná opakovaná shrnutí vytvářela dojem samozřejmosti těchto činů a usnadňovala vládě obhájit intervenci i její neúspěch, zatímco o činech UČK se čtenář téměř nic nedověděl.

Američtí představitelé byli citováni přímo a bez vysvětlujícího komentáře, u Slobodana Miloševiče se častěji objevily „analýzy“ toho, co zamýšlel svým sdělením. Steven Erlanger po posledním setkání Slobodana Miloševiče s Richardem Holbrookeem před zahájením operace NATO poskytl prostor jugoslávskému vedení, které se vyjádřilo, že nepřijme diktát, je zastáncem mírového řešení, ale ne okupace suverénního státu. Následovala otázka na americké vyjednavče a jejich vysvětlení, že Milošević pravděpodobně věřil, že Spojené státy blafují nebo že nemůže politicky přežít, pokud podepíše dohodu z Rambouillet.⁸⁹ Zde je patrná nerovnost aktérů, kdy byla slova jugoslávského vedení americkými zástupci uvedena „na pravou míru“ a naopak slova amerických zástupců byla ta, která skutečně vyjadřovala úmysly jugoslávského vedení.

Zřídka kdy autoři reflektovali existenci paramilitárních srbských jednotek. Prostřednictvím generála Wesleyho Clarka v NYT zaznělo upozornění, že tyto jednotky, včetně zločinců, páchají horší činy, než regulární armáda a dopouštějí se

⁸⁶ John M. Broder, „U.S. stealth fighter is down in Yugoslavia as NATO orders attack on serb army units“, 28. 3. 1999, *NYT*. dále zde: Jane Perlez, „Serbs try to empty disputed province, NATO aides assert“, 29. 3. 1999, *NYT*. nebo zde: Jesse Helms, „Our Exit strategy“, 25. 3. 1999, *WP*.

⁸⁷ Christopher Warren, „Whatever it takes“, 4. 4. 1999, *WP*.

⁸⁸ Vernon Loeb, R. Jeffrey Smith, „Evidence mounts of atrocities by Yugoslav Forces“, 10. 4. 1999, *WP*.

etnických čistek na kosovských Albáncích.⁹⁰ Informace však zapadla mezi množstvím brutálních činů, automaticky připsaných srbské nebo jugoslávské armádě, které ztělesňoval Slobodan Milošević. Mezi jinými byla jugoslávská vojska označena jako „Miloševićovi zabijáci“.⁹¹ Jane Perlezová, zahraniční korespondentka NYT, napsala, že vláda je zaskočena rozsahem srbských etnických čistek a hovořila o „brutální a zlé povaze“ jednotek.⁹² Jiří Dienstbier přitom upozorňuje, že „špinavou práci“ vykonávali spíše příslušníci srbské domobrany v Kosovu a bojůvky z vnitřního Srbska, přičemž složení oddílů bylo nejasné.⁹³

Bombardování mělo přimět Slobodana Miloševiče k podpisu mírové dohody, autoři však s gradací vývoje odmítali jakoukoli jeho spolupráci na realizaci dohody, stejně jako odmítali jeho participaci na obnově země. Jedno z častých zdůvodnění bylo následující (parafrázují): *Zbavení Miloševiče moci je jediná politika, která může přinést trvajícím mír Balkánu, jelikož Miloševič se již rok dopouští genocidy na kosovských Albáncích a není to poprvé - ve válce proti (sic) Bosně a Hercegovině zabil stovky tisíc lidí.*⁹⁴ Na jiném místě bylo vysloveno přesvědčení, že s navyšujícím se množstvím poprav prominentních kosovských Albánců bude obtížné obhájit jakoukoli budoucí dohodu s někým, kdo za těmito činy stojí – i kdyby pouze polovina z toho, co se děje, byla pravda.⁹⁵ Prominentní státník a politolog Zbigniew Brzezinski pro WP napsal, že „Miloševičova diktatura pozbyla jakékoli morální nebo politické právo na udržení suverenity nad Kosovem“.⁹⁶

Nestrannost, jedno z hlavních kritérií, které očekává společnost od médií západních demokracií, byla po celou dobu sledování mediálních sdělení porušována. U Slobodana Miloševiče a srbské armády byly vyzdvihovány nejhorší zločiny včetně sporných událostí a opakovaně sloužily ke zdůvodnění operace NATO. Srbským a

⁸⁹ Steven Erlanger, „U.S. negotiators depart, frustrated by Milosevic's hard line“, 24. 3. *NYT*.

⁹⁰ Francis X. Clines, Steven Lee Myers, NATO launches daytime strike; Milosevic resisting fiercely; two Serb jets are shot down“, 27. 3. 1999, *NYT*.

⁹¹ Anthony Lewis, „Mr. Milosevic's campaign of terror“, 27. 3. 1999, *NYT*.

⁹² Jane Perlez, „Ethnic cleansing“, 28. 3. 1999, *NYT*.

⁹³ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 84.

⁹⁴ Jesse Helms, „Our Exit strategy“, 25. 3. 1999, *WP*.

⁹⁵ Roger Cohen, „Fashioning a savior from a demonized Milosevic“, 30. 3. 1999, *NYT*.

⁹⁶ Zbigniew Brzezinski, „To stop the Serbs“, 30. 3. 1999, *WP*.

jugoslávským politickým zástupcům se v denících dostalo minimum prostoru a hledisko neutrální prezentace bylo zcela přehlíženo.⁹⁷

3. 2. Mediální reprezentace kosovských Albánců

Kosovští Albánci nebyli v mediální agendě vnímáni jako element, který se podílí na nestabilitě situace, ale výhradně jako uprchlíci, oběť srbské svévole a bojovníci za nezávislost (jak bude rozvedeno níže). Deníky NYT a WP přinášely množství jejich osobních příběhů o utrpení v Kosovu, jednalo se přitom o apolitické reportáže. Politické požadavky a vyjádření kosovských Albánců, kosovské politické elity a UÇK zůstaly kromě zmínek o kýžené nezávislosti Kosova většinou nevysloveny. Reportér NYT David W. Chen charakterizoval Kosovo jako nejchudší a nejméně rozvinutou část Jugoslávie, „která je ale místem plných hrdých lidí, vedoucích dlouhý boj za autonomii“.⁹⁸

3. 2. 1. Mediální reprezentace UÇK

Členové UÇK byli ve sledovaném vzorku textů označováni jako „rebelové“, „separatisté“, „guerilla“,⁹⁹ „ozbrojená revolta“,¹⁰⁰ bojující za svou nezávislost nebo autonomii.¹⁰¹ Označení aktérů si všímá Jan Stuchlík v případové studii pojednávající o roli tisku během konfliktu v Kosovu. Uvádí, že zatímco francouzský *Le Monde* a německý *FAZ* občas použily pro UÇK pojmenování „teroristé“ nebo „teroristická organizace“, deník NYT nepoužil pro UÇK výraz „teroristé“ nikdy.¹⁰²

Útoky UÇK na srbskou policii, srbskou menšinu v Kosovu a vyhánění Srbů nejsou zmiňovány a uvedeny v kontext se srbskou brutální odpovědí. Konání UÇK není nahlíženo kriticky a téměř bez výjimky jí není přičítána jakákoli, byť minimální, část

⁹⁷ Irena Reifová et al., *Slovník mediální komunikace*, (Praha: Portál, 2004), heslo „nestrannost zpravodajství“, 163.

⁹⁸ David W. Chen, „Ordeals for Albanians still in Kosovo“, 6. 4. 1999, *NYT*.

⁹⁹ Steven Erlanger, „U.S. issue appeal to Serbs to halt attack in Kosovo“, 23. 3. 1999, *NYT*.

¹⁰⁰ Jane Perlez, „Milosevic to get one ‚last chance‘ to avoid bombing“, 22. 3. 1999, *NYT*.

¹⁰¹ Peter Finn, „In Pristina, the calamity of war closes in; foreboding chokes Kosovo capital as refugees and gunfire advance on city“, 23. 3. 1999, *WP*.

¹⁰² Jan Stuchlík, *Komparativní analýza role tisku v tvorbě zahraniční politiky velmocí na přelomu století – Případová studie Kosovo* (diplomová práce, Vysoká škola ekonomická Praha, 2002), 84.

podílu na vzniklé situaci. Je prezentována jako utlačované, diskriminované etnikum, které čelí nevídané agresi Srbů bez vlastního přičinění.

Dominantní mediální diskurz přehlíží informaci, že některých z popisovaných událostí se UÇK účastnila jako jedna z bojujících stran a hovoří především o srbském násilí na kosovskoalbánských civilistech, což srbskou stranu uvrhává do značně opovrženého postavení. Profesor mezinárodního práva Marc Weller podotkl, že i když srbské jednotky zasahovaly proti UÇK s nepřiměřenou silou a útočily i na civilisty, docházelo zde k bojům mezi ozbrojenými skupinami.¹⁰³ Jako jediný přečín UÇK však deníky většinou uváděly zabití čtyř srbských policistů 28. 2. 1999.¹⁰⁴ Zabití policistů bylo artikulováno jako reakce, učiněná ze zoufalství, která jen vyvolá další krveprolití ve svých řadách ze strany srbského agresora.

UÇK byla prezentována rovněž jako uskupení s vysokou morálkou, pomáhající chránit uprchlíky.¹⁰⁵ Takové vyjádření kontrastuje s dalšími zcela opomíjenými aktivitami UÇK, a to především s jejím napojením na organizovaný zločin, obchodem s lidmi a lidskými orgány, narkotiky nebo nuceným rekrutováním kosovskoalbánských civilistů do svých řad. Na podobné nedostatky upozornil Richard C. Vincent ve své narativní analýze mediální reprezentace srbských představitelů v amerických sdělovacích prostředcích.¹⁰⁶

Autoři neumožnili politickému vedení Kosova promluvit o svých politických požadavcích. Lze se domnívat, že v opačném případě by mohla zaznít radikální vyjádření ohledně budoucnosti Kosova, což by UÇK a Kosovu mohlo poškodit jejich dosavadní příznivý obraz. S rostoucím přílivem kosovskoalbánských uprchlíků do okolních zemí se zvýšil počet reportáží s jejich svědectvím o srbských útocích, resp.

¹⁰³ Marc Weller, *Peace lost: the failure of conflict prevention in Kosovo* (Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008), 67, <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10461199>.

¹⁰⁴ Steven Erlanger, „U.S. issue appeal to Serbs to halt attack in Kosovo“, 23. 3. 1999, *NYT*. dále zde: Peter Finn, R. Jeffrey Smith, Daniel Williams, „Voices blend in a chorus of suffering; refugees describe campaign of terror“, 30. 3. 1999, *WP*.

¹⁰⁵ Carlotta Gall, „Kosovo rebels hold off a strong Serb offensive“, 29. 3. 1999, *NYT*.

¹⁰⁶ Richard C. Vincent, „A Narrative Analysis of US Press Coverage of Slobodan Milosevic and the Serbs in Kosovo“, *European Journal of Communication* 15:321 (2000), 334-335. Autor v analýze devíti amerických medií zjišťuje, že zločinům UÇK se dostává zcela minimální pozornosti nebo chybějí úplně. <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/15/3/321.full.pdf+html>

„běsnění.“¹⁰⁷ UÇK a její zpravodajská agentura Kosovapress sloužily jako informační zdroj, a to i při tak vážných obviněních, jako jsou masakry civilních obyvatel, používání civilistů jako lidských štítů nebo použití těžké vojenské techniky vůči kosovským Albáncům.¹⁰⁸ Po exodu kosovskoalbánských uprchlíků byla UÇK stylizována do role oběti a autoři na výpovědích jejích členů stavěli celé reportáže. Carlotta Gallová tak činí v rozsáhlém článku s názvem „Velitel rebelů hovoří o masakrech navzdory bombardování NATO“.¹⁰⁹ Autorka poskytla výpověď jednoho z velitelů UÇK s ubezpečením, že mezi západními žurnalisty a pracovníky OBSE se osvědčil jako spolehlivý zdroj. Velitel popisoval masakry civilistů, žádal o potravinovou pomoc a svěřil se, že UÇK je dokonce nucena poskytovat tisícům hladových vlastní rezervy. Uvedl, že „jeho muži“ jsou v boji proti srbským vojskům vytrvalí, snaží se ochránit civilisty a pokud by získali zbrojní podporu ze zahraničí, mohli by činit mnohem více.¹¹⁰ UÇK bylo tedy postupně umožněno prezentovat sebe samu jako ochránce, poskytujícího humanitární pomoc a vytrvale bránícího „své“ obyvatele, a to bez reflexe autorů, kteří naopak výpovědi UÇK přijímali jako pravdivá svědectví.

Texty napadající tuto konstrukci se vyskytly zřídka. Učinil tak například zahraniční korespondent NYT Chris Hedges, který se pokusil vyvrátit homogenní zobrazování konfliktu.¹¹¹ Upozornil na vztah UÇK a NATO, na aspirace UÇK na odtržení od Srbska a snahu některých členů o vytvoření Velké Albánie. Řekl, že přestože jejich zločiny ve srovnání se srbskými blednou, dopouštějí se také poprav, únosů a vypalování srbských vesnic.¹¹² Editor a sloupkař WP Stephen S. Rosenfeld také narušil dominantní reprezentaci UÇK a připomněl, že ještě nedávno se Albánci dopouštěli „etnických čistek“ na kosovských Srbech.¹¹³ Podobná vyjádření byla ojedinělá a nenarušila jednotnou linii popisovaných událostí.

¹⁰⁷ Thomas W. Lippman, „New Serbian backlash feared; Macedonia reopens border as refugees leave Kosovo“, 25. 3. 1999, *NYT*.

¹⁰⁸ Carlotta Gall, „Kosovo Rebels Hold off a strong Serb offensive“, 29. 3. 1999, *NYT*. dále zde: Jane Perlez, „Ethnic cleansing“, 28. 3. 1999, *NYT*.

¹⁰⁹ Carlotta Gall, „Rebel officer tells of massacres despite NATO bombing“, 4. 4. 1999, *NYT*.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ Chris Hedges, „Victims not quite innocent“, 28. 3. 1999, *NYT*.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Stephen S. Rosenfeld, „Don't demonize the Serbs“, 26. 3. 1999, *WP*.

3. 2. 2. Mediální reprezentace kosovskoalbánských uprchlíků

Deníky přinášely množství reportáží s krutými a šokujícími příběhy uprchlíků. Poukazovaly na jejich bídu, bezprizornost a tragičnost jejich osudů, na příběhy rodin a frustrovaných jednotlivců, kteří byli násilně odděleni srbskými silami. Typicky zde figuruje postava matky - kosovské Albánky, zpovídající se z osobní a rodinné tragédie zapříčiněné ofenzivou jugoslávské a srbské armády. Dle kontextu měli všechny uprchlíky, kteří čítali na statisíce, na svědomí Srbové.¹¹⁴ Přestože značný podíl uprchlíků byl dílem srbského vyhánění, vypalování vesnic a snahy zbavit některé z oblastí kosovskoalbánských obyvatel, sledovaný tisk nepřipustil, že někteří z nich by mohli opustit Kosovo kvůli bojům mezi kosovskoalbánskou a srbskou stranou, na doporučení UÇK,¹¹⁵ z neochoty přidat se k UÇK, ze strachu před bombardováním nebo jednoduše ze strachu z války, která se v Kosovu odehrávala. Na nevyjasněné důvody exodu uprchlíků upozornil mezi dalšími Tim Judah.¹¹⁶

Příběhy byly zasazeny do různých míst Kosova, čímž vzbuzovaly představu, že brutální zacházení s kosovskými Albánci se děje na celém území provincie a lze jej potvrdit z mnoha rozličných zdrojů.¹¹⁷ Kosovskoalbánští muži, kteří zůstali uvnitř Kosova, byli prezentováni jako civilisté, které srbská armáda pravděpodobně zajala nebo bezdůvodně popravila, nikoli členové kosovskoalbánských ozbrojených skupin. Na základě domněnek autorů nebo citovaných osob vznikla přesvědčivá konstrukce toho, co by se mohlo s muži stát, o čemž však nebyly k dispozici ověřené informace. Jednalo se přitom zásadně o domýšlení zločinů srbské armády. Autoři WP například vyjádřili domněnku, že muži mohou být zadrženi, zabiti a může docházet až k jejich genocidě, jelikož většina uprchlíků jsou ženy a děti.¹¹⁸ Podobně zazněla domněnka jedné z běženek, že lidé v ulicích ji varovali, že Srbové oddělují muže od žen, čemuž ona porozuměla jako fázi předcházející masovým popravám.¹¹⁹

¹¹⁴ Peter Finn, R. Jeffrey Smith, Daniel Williams, „Voices blend in a chorus of suffering; refugees describe campaign of terror“, 30. 3. 1999, *WP*. dále zde: John Kifner, „Countless refugees accounts give details of mass killings“, 6. 4. 1999, *NYT*.

¹¹⁵ Daya Kishan Thussu, „Legitimizing ‚Humanitarian Intervention‘?: CNN, NATO and the Kosovo crisis“, *European journal of communication*, vol. 15 (September 2000), 153, <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/15/3/345.full.pdf+html>.

¹¹⁶ Tim Judah, *Kosovo. War and revenge* (New Haven and London: Yale University Press, 2000), 241.

¹¹⁷ Peter Finn, R. Jeffrey Smith, Daniel Williams, „Voices blend in a chorus of suffering; refugees describe campaign of terror“, 30. 3. 1999, *WP*.

¹¹⁸ Peter Finn, „Refugees flee across border by thousands“, 29. 3. 1999, *WP*.

Enormní příliv uprchlíků byl vysvětlován přitvrzením srbských útoků.¹²⁰ Autoři zároveň zdůrazňovali, že kosovští Albánci nepřechají před bombardováním.¹²¹ Pokud byla výjimečně položena otázka, zda není exodus uprchlíků způsoben z části také bombardováním, byla okamžitě popřena, zejména prostřednictvím vysokých úředníků NATO.¹²² K ujištění sloužila svědectví uprchlíků – ti dle tisku potvrzovali, že ve všech případech byli srbskou armádou za drastických podmínek nuceni odejít.¹²³ V některých případech deníky pouze konstatovaly, že kosovští Albánci jsou na útěku, přičemž z dosavadního diskurzu bylo zřejmé před kým, aniž by informaci musely doplnit.

Uprchlíci sloužili jako zdroj informací o dění v Kosovu a jejich výpovědi byly považovány za věrohodné. Dle reportéra NYT Johna Kifnera uprchlíci „poskytují detailní informace z první ruky o masovém zabíjení a spálených tělech ve vesnicích, ze kterých Srbové vyhánějí etnické Albánce“.¹²⁴ Deníky připomínaly, že informace nejsou ověřeny, ale ujišťovaly, že s největší pravděpodobností budou pravdivé. Jane Perlezová, zahraniční korespondentka NYT, například citovala mluvčího NATO Jamieho Shea, že výpovědi uprchlíků jsou dostatečně přesvědčivé, aby bylo možno tvrdit, že „čelíme režimu, jenž je rozhodnut spáchat genocidu“.¹²⁵ Daya Kishan Thussu ve své studii *Legitimizing „Humanitarian Intervention“?* upozorňuje na to, že údaje o srbských zvěrstvech byly médiu i NATO značně přehnané, hovořily až o 100 tisících popravených a pohřbených v masových hrobech, do listopadu 1999 bylo přitom nalezeno v masových hrobech 2100 mrtvých.¹²⁶ Podobně Herman a Chomsky hovoří o přibližně 3000 mrtvých, zčásti i Srbů.¹²⁷

Situaci, kdy z Kosova 8. 4. přestaly proudit desítky tisíc uprchlíků, tisk vysvětloval tak, že srbské jednotky již dosáhly svého cíle - zničily UÇK a vyhnaly

¹¹⁹ Karl Vick, „Centuries to create, days to destroy“, 6. 4. 1999, *WP*.

¹²⁰ Dana Priest, William Drozdiak, „First raids targeted defensive facilities; Belgrade sent MIGs to intercept allies“, 25. 3. 1999, *WP*. dále zde: Francis X. Clines, Steven Lee Myers, „NATO launches daytime strike; Milosevic resisting fiercely; two Serb jets are shot down“, 27. 3. 1999, *NYT*.

¹²¹ Fred Abrahams, „Will we fail Kosovo’s refugees?“, 31. 3. 1999, *NYT*.

¹²² Craig R. Whitney, „Milosevic goal is Serb enclave, NATO declares“, 30. 3. 1999, *NYT*.

¹²³ „Ethnic Albanians forced into train to Macedonia“, článek agentury Reuters, 1. 4. 1999, *NYT*.

¹²⁴ John Kifner, „Countless refugee accounts give details of mass killings“, 6. 4. 1999, *NYT*.

¹²⁵ Jane Perlez, „Serbs try to empty disputed province, NATO aides assert“, 29. 3. 1999, *NYT*.

¹²⁶ Daya Kishan Thussu, „Legitimizing ‚Humanitarian Intervention‘?: CNN, NATO and the Kosovo crisis“, *European journal of communication*, vol. 15 (September 2000), 352, <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/15/3/345.full.pdf+html>.

¹²⁷ Edward S. Herman, Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media* (New York: Pantheon Books, 2nd ed., 2002), xxiii.

statisíce uprchlíků.¹²⁸ Podobně jako v dalších případech byla situace obrácena proti Srbsku s tím, že již asi není, na kom páchat zlo. Pokud šlo o spekulace nebo nevyjasněné události, Slobodanu Miloševićovi byla přiřknuta nejhorší varianta. Rovněž situace z 10. 4., kdy bylo množství uprchlíků z hranic vráceno srbskou stranou zpět do Kosova – což v podstatě NATO a Spojené státy žádaly, byla hodnocena jako komplikace pro další bombardování a organizace NATO a OSN vyslovily domněnku, že Srbové mohli uprchlíky použít jako lidské štíty.¹²⁹ Šok a děs Západu nad exodem uprchlíků se změnil na obavy, co se děje s lidmi po uzavření hranic a tedy po zastavení přílivu uprchlíků do okolních zemí. Jane Perlezová sdělila, že 700 tisíc etnických Albánců vyhnaných ze svých domovů nyní čelí riziku hladomoru a Milošević je drží jako rukojmí. Prezентuje vysvětlení Billa Clintona, že Milošević zablokoval únikové trasy.¹³⁰ To, co žurnalisté ve shodě s americkými vládními činiteli doposud odsuzovali, tedy útěk obyvatel z Kosova, nyní postrádali. Zdůrazňovali nejhorší zvěrstva a představovali srbskou stranu jako jednoznačné a bezdůvodné zlo, a to i v momentě, kdy došlo k zastavení uprchlické vlny. Následný opětovný příliv tisíců uprchlíků do sousedních zemí 15. 4. ovšem přičetli autoři rozhodnutí Srbů o dokončení etnických čistek a pojednávali o pokračujících popravách, teroru, vypalování vesnic apod.¹³¹

3. 3. Mediální reprezentace politických a armádních zástupců Spojených států a NATO

Konflikt je nahlížen čistě ze západního (amerického) pohledu, sledujícího zájmy a cíle stanovené především americkou stranou. O jednáních Slobodana Miloševiče a zvláštěního vyslance USA Richarda Holbrooka se například dočteme, že Holbrooke má poslední příležitost k přesvědčení Miloševiče.¹³² Je zde patrné rozdělení na ty aktéry, kteří rozhodují a připravují rámec, ve kterém budou jednání probíhat a ty, kteří daný rámec musejí přijmout a pouze uvnitř něj mají možnost manévrování. Autoři kopírovali tento provládní úhel nahlížení konfliktu, například právě adekvátnost a přijatelnost dohody z Rambouillet pro srbskou stranu nebyla nijak zpochybňována. Tisk považoval

¹²⁸ Eric Schmitt, Steven Lee Myers, „Pentagon says Yugoslav army is now cut off“, 9. 4. 1999, *NYT*.

¹²⁹ John Lancaster, Bradley Graham, U.S. steps up rhetorical fight; rape, murder by Yugoslavs alleged“, 10. 4. 1999, *WP*.

¹³⁰ Jane Perlez, „Serbs seal off 700,000 refugees who face starvation, U.S. says“, 10. 4. 1999, *NYT*.

¹³¹ Jeffrey R. Smith, „New wave of Kosovo exiles tells of atrocities by Serbs“, 15. 4. 1999, *WP*.

¹³² Jane Perlez, „Milosevic to get one ‚last chance‘ to avoid bombing“, 22. 3. 1999, *NYT*.

ve shodě s vládou zapojení v Kosovu za morální povinnost a příčinu selhání operace NATO neshledával v chybné strategii aliance, ale v srbském „nečekaném“ jednání.

Americké politické a armádní špičky patřily zdaleka mezi nejcitovanější osoby. Nejvíce deníky pracovaly s vyjádřeními Billa Clintona, dále Madeleine Albrightové, jmenovaných i anonymních vysokých činitelů americké administrativy, ministerstva obrany a vysoce postavených činitelů NATO. Nejrozsáhlejší prostor věnovaly obhájčům intervence a těm, jejichž vyjádření nepřekračovala rámec dominantního diskurzu. V textech lze nalézt i opoziční prohlášení, ta byla ale marginální a často se setkávala s odmítnutím. Několikrát byl zmíněn například argument republikánského senátora Dona Nicklese, že je absurdní bombardovat Jugoslávii tak dlouho, dokud Milošević nepodepíše dohodu, s níž nesouhlasí.¹³³ Poté často následovalo „vyvrácení“ názoru, například zde senátorem Josephem Bidenem Jr., že Nickles se absolutně mýlí, jelikož nemáme na výběr - Milošević začal již tři války a boje se rozšíří, pokud nebudeme jednat.¹³⁴

Selhávající strategie Spojených států a NATO v zastavení srbských a jugoslávských vojsk se stala zdrojem kritiky na adresu americké administrativy. Deníky jí sice vytýkaly to, že se opatření míjejí účinkem, tuto neschopnost ale dávaly za vinu Slobodanu Miloševićovi a jeho nečekaně brutálnímu tažení proti kosovským Albáncům. Měla to být tedy právě srbská agrese, která zapříčinila nezdar NATO. Bez kritického posouzení zůstala otázka vhodnosti zvolené strategie leteckých úderů nebo podílu NATO na zhoršení situace uvnitř Kosova. Jiří Dienstbier poznamenává, že po odvolání zahraničních pozorovatelů byli obyvatelé Kosova necháni napospas srbskému vojsku, které tvrdilo již dříve, že padne-li první bomba, etnicky vyčistí Kosovo.¹³⁵ Autoři nicméně vyslovili kritiku vůči volbě strategie NATO zřídka. Výjimku tvořil například sloupkař WP Michael Kelly, který okomentoval vlnu uprchlíků slovy: „Toto není výsledek, který Bill Clinton a jeho veselá tlupa velkých myslitelů očekávala“.¹³⁶ Pokračoval, že je zjevný nesmysl tvrdit, že bombardování nezhoršilo situaci. Položil

¹³³ Charles Babington, William Drozdiak, „Belegarde faces the 11th hour, again; U.S. sends envoy as NATO readies an aerial assault“, 22. 3. 1999, *WP*.

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 77.

¹³⁶ Michael Kelly, „Bombs away“, 31. 3. 1999, *WP*.

rétorickou otázkou, zda tito lidé (Madeleine Albrightová) vůbec tuší, co dělají, kromě toho, že se probombardovávají do dalšího dne.¹³⁷

Spojené státy a země NATO byly také prezentovány jako významný pomocník v řešení uprchlické krize, který se snaží zmírnit jejich utrpení způsobené agresí Slobodana Miloševiče.¹³⁸ Deníky opakovaly, že země NATO nabízejí miliony dolarů na pomoc uprchlíkům¹³⁹ a ubezpečovaly čtenáře, že Spojené státy a další země poskytují dočasné přístřeší, potravu a organizují další pomoc. Často zmiňovanou pomocí pro uprchlíky byl letecký most do evropských zemí a Spojených států.¹⁴⁰ Nepřipouštěly možnost, že na zhoršení situace se do jisté míry mohl Západ podílet, že ji nezvládá nebo že by mohl činit více. Jiří Dienstbier si povšiml, že média litovala uprchlíků, zatímco Západ jim odmítl shazovat potraviny a deky, jelikož letadla by musela slétnout pod hranici jugoslávské protivzdušné obrany 5000 metrů.¹⁴¹ Podobná reflexe se nicméně ve sledovaných denících neobjevila.

Editorialy byly obecně velmi vstřícné vůči Billu Clintonovi a jeho administrativě, poskytovaly rady, jak postupovat dál, pokud se situace nevyvíjela očekávaným směrem. Obhajovaly a vysvětlovaly vládní rozhodnutí, ubezpečovaly Billa Clintona v tom, že je třeba vytrvat v bombardování, podporovaly jej v rozhodnutí o zesílení úderů a chválily jeho postup při řešení situace s uprchlíky.¹⁴²

4. Interpretace ukončení konference v Rambouillet a příprava na intervenci

Konference v Rambouillet (více v Úvodu), zahájená 6. 2. 1999, byla 19. 3. s nezdarem ukončena. Cílem konference mělo být přijetí dohody, vytvořené kontaktní skupinou mocností pro Jugoslávii, jež měla urovnat vztahy mezi srbskou a kosovskoalbánskou stranou. Otázka přijetí dohody zároveň sloužila jako ultimátum pro srbskou delegaci, kdy odmítnutí mělo přinést reakci mezinárodního společenství

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Jeffrey R. Smith, „Serbs get one side of news; Yugoslav controls filter information“, 5. 4. 1999, *WP*.

¹³⁹ Elizabeth Becker, „Western countries organize security plans for refugees“, 1. 4. 1999, *NYT*.

¹⁴⁰ Steven Lee Myers, „Serb forces in Kosovo under attack as weather clears“, 6. 4. 1999, *NYT*.

¹⁴¹ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 77.

¹⁴² Editorial, „Faster aid for the refugees“, 7. 4. 1999, *NYT*.

v podobě vojenského zásahu. Srbská delegace smlouvu nepřijala zejména kvůli dvěma bodům. První podmínkou bylo uskutečnění lidového referenda v Kosovu po třech letech, v němž kosovská společnost měla rozhodnout o jeho budoucnosti. Srbská delegace se oprávněně obávala, že by referendum přineslo odtržení Kosova od Srbska. Druhou podmínkou byl tzv. dodatek B, představený srbské straně jako součást dohody 23. února. Dodatek měl zaručit jednotkám NATO volný pohyb na pozemních komunikacích, vodách a vzdušném prostoru v celé SRJ.¹⁴³ Umožnění tohoto bodu by znamenalo de facto okupaci Jugoslávie mezinárodními silami. Dohoda byla nejen srbskými zástupci považována nepřijatelnou.¹⁴⁴ Richard C. Vincent v analýze mediální reprezentace Srbů a Slobodana Miloševiče v amerických médiích shledává podstatný problém v čistě západním úhlu pohledu na konferenci. Tvrdí, že i s časovým (několikatýdenním) odstupem byl neúspěch konference vysvětlován pouze jako zatvrzelé srbské odmítání přistoupit na podmínky NATO.¹⁴⁵

Ve sledovaných masmédiích zůstala vhodnost dohody bez zpochybnění a byla prezentována se samozřejmostí jako mírová dohoda. Ultimátum nebylo v tisku napadáno a ani se jako ultimátum nejevilo. Editorial NYT ztroskotání jednání shrnul následujícím způsobem, jedná se o nejběžnější zdůvodnění:

„Ucuknutím od rozumného plánu a vysláním dalších srbských jednotek do Kosova Slobodan Milošević, srbský vůdce, tlačí Spojené státy a své spojence v NATO na pokraj vojenského konfliktu. Pokud Milošević neustoupí na poslední chvíli, jak již dříve učinil, americké rakety a letouny NATO by mohly během několika dnů zaútočit na srbské cíle.“¹⁴⁶

Deníky neúspěch jednání hodnotily ve shodě s vládním stanoviskem - připisovaly jej srbské delegaci a Slobodanu Miloševičovi. Přítomnost jednotek NATO, kterou měla srbská delegace podpisem dohody odsouhlasit, není prezentována jako

¹⁴³ Tim Judah, *Kosovo. War and revenge* (New Haven and London: Yale University Press, 2000), 210.

¹⁴⁴ Jako téměř nepřijatelnou pro Srbsko hodnotí dohodu například investigativní žurnalista John Pilger. in: John Pilger „Acts of Murder“, official site of John Pilger, 18. 5. 1999. <http://johnpilger.com/articles/acts-of-murder>.

¹⁴⁵ Richard C. Vincent, „A Narrative Analysis of US Press Coverage of Slobodan Milosevic and the Serbs in Kosovo“, *European Journal of Communication* 15:321 (2000), 331-333. <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/15/3/321.full.pdf+html>.

¹⁴⁶ Editorial, „Kosovo Brinkmanship“, 18. 3. 1999, *NYT*.

okupace, ale například jako mise, která má monitorovat mírové ujednání v provincii.¹⁴⁷ Autoři považovali za samozřejmé, že Slobodan Milošević má řádnou volbu a nepozastavovali se nad skutečností, že přijetí dohody ve stávající podobě představovalo jedinou možnost, jak zabránit bombardování Jugoslávie. Vývoj konfliktu se však jevil být zcela v rukou Slobodana Miloševiče – západní společenství mu poskytlo nespočet příležitostí k mírovému ujednání, a jestliže by dohodu odmítl, následná letecká intervence NATO by byla pouze jeho rozhodnutím.¹⁴⁸ Některé argumentace zacházely ještě dále – Slobodan Milošević v případě nepřijetí smlouvy přinutí NATO k bombardování.

Citovaný nejmenovaný americký představitel rekapituloval selhání dohody následovně (parafrázuji): *Slobodan Milošević odmítl každou příležitost k eliminaci leteckých úderů a ke krajnímu řešení by nedošlo, pokud by zvláštní vyslanec USA Richard Holbrooke viděl jediný náznak kompromisu.*¹⁴⁹ Autoři uváděli, že návrh na kompromis a možný prostor pro vyjednávání přicházel ze strany Západu, nikoli Slobodana Miloševiče. Editorial NYT argumentoval, že Bill Clinton a evropští kolegové jsou oprávněni k útoku, jelikož „Milošević arogantně odmítal veškeré úsilí ukončit konflikt v Kosovu způsobem, který by byl přijatelný jak pro Srbsko, tak pro kosovské Albánce, kteří tvoří 90 % obyvatel Kosova.“¹⁵⁰ Dotyčným stranám konfliktu nebyl ponechán prostor pro vyjádření k přijatelnosti dohody. Důvody odmítnutí „mírového plánu“ Slobodanem Miloševičem, pokud jsou již zmíněny, jsou neposkytnutí souhlasu s obnovením kosovské autonomie a v méně případech i odmítnutí „mírové pozorovací mise“ nebo přítomnosti „mírotvorných jednotek,¹⁵¹ výrazům jako „vojska“ nebo „armáda (NATO)“ se však autoři vyhýbali.

Albánci byli naopak vyzdvižováni jako ti, kteří i přes to, že se musí spokojit s autonomií a nikoli nezávislostí, kterou si přejí, rozumně přijali tento kompromisní mírový návrh. Bez dalšího komentáře byl citován mluvčí ministerstva zahraničí James

¹⁴⁷ Steven Erlanger, „U.S. issue appeal to Serbs to halt attack in Kosovo“, 23. 3. 1999, *NYT*.

¹⁴⁸ Bradley Graham, „Serbs warned of NATO strikes; Kosovo mediators set to end talks“, 19. 3. 1999, *WP*.

¹⁴⁹ Steven Erlanger, „U.S. negotiators depart, frustrated by Milosevic's hard line“, 24. 3. *NYT*.

¹⁵⁰ Editorial, „Kosovo Brinkmanship“, 18. 3. 1999, *NYT*.

¹⁵¹ Craig R. Whitney, „Allies expecting ‚many more weeks‘ of air campaign“, 11. 4. 1999, *NYT*.

P. Rubin: „Kosovští Albánci si zvolili mír, Srbové odmítli zvolit mír.“¹⁵² Podobná vyjádření se objevovala i později pro připomenutí a vysvětlení leteckých úderů.

4. 1. Stanovisko deníků k letecké operaci krátce před jejím zahájením

Jednou z příčin znepokojení autorů před intervencí byla obava o životy amerických vojáků v případě zahájení intervence NATO. Argument pro podstoupení rizika představovala záchrana životů kosovských Albánců. V přesvědčení autorů o potřebě vojenského zapojení USA v Kosovu se odrážela samozřejmá víra v morální povinnost a „vyvolenost“ Spojených států zasáhnout. Morální apel se stal opakovaným výmluvným důvodem k uskutečnění bombardování. Termín „humanitární intervence“ deníky použily ve sledovaném úseku pětkrát, čteněji se začal objevovat až po ukončení letecké intervence. Autoři argumentovali také „špatným svědomím“ – jak by naše svědomí reagovalo na odvrácení od takového utrpení kosovských Albánců a zvěrstev Srbů?¹⁵³ Reálpolitické argumenty ustoupily do pozadí.

Zároveň články připravovaly čtenáře na to, že bombardování nutně přináší oběti mezi civilisty i letci a možná ještě zuřivější srbskou ofenzivu vůči etnickým Albáncům.¹⁵⁴ Deníky prostřednictvím výroků představitelů NATO a Pentagonu také upozorňovaly, že dosažení zničení jugoslávských sil by mohlo mít dlouhého trvání.¹⁵⁵ Odborníci a historikové, kteří byli tázáni jen v minimu případů, zde vyslovili téměř identický postoj s názory amerických vojenských elit - předpokládali, že letecké útoky samy o sobě nebudou dostačující ke stabilizaci regionu a že půjde pravděpodobně o vleklou bombardovací válku.¹⁵⁶ Pomohli tak připravit společnost na dlouhou operaci s nejistým výsledkem a případně i takový vývoj ospravedlnit nezvratitelností. Mezi zde citovanými „odborníky na Balkán a diplomaty“ byli nicméně dva zástupci z nevládních

¹⁵² Charles Trueheart, „Kosovars sign peace accord; Belgrade remains defiant“, 19. 3. 1999, *WP*.

¹⁵³ Richard Cohen, „Remember Srebrenica“, 23. 3. 1999, *WP*.

¹⁵⁴ Editorial, „The rationale for air strikes“, 24. 3. 1999, *NYT*. dále zde: Michael O'Hanlon, „Should Serbia be scared?“, 23. 3. 1999, *NYT*.

¹⁵⁵ Steven Lee Myers, „NATO plan calls for widening strikes on air defenses and heavy weapons“, 20. 3. 1999, *NYT*.

¹⁵⁶ Michael Dobbs, „After the bombs fall, what next? Concern raised about alternatives if Belgrade refuses to yield“, 24. 3. 1999, *WP*.

institucí a další tři osobnosti, které byly součástí americké vlády, velvyslanectví Makedonie ve Washingtonu a také tehdejší předseda vlády Albánie.¹⁵⁷

Poslední jednání Slobodana Miloševiče a Richarda Holbrooka před útokem 22. 3. bylo prezentováno jako poslední možnost, kdy může Slobodan Miloševič přistoupit na mírové řešení konfliktu. Dle deníků „Richard Holbrooke bojoval, aby vyjednal alespoň klid zbraní, zatímco Kosovo bylo v plamenech“¹⁵⁸ nebo „se Holbrooke snažil přesvědčit Miloševiče, jeho jednotky ale neprokazovaly žádné známky toho, že by se vzdaly snahy vyhladit guerillu“.¹⁵⁹

Spojené státy z dominantního výkladu konfliktu vycházely jako usměrňující element, usilující do poslední možné chvíle o eliminaci leteckých úderů NATO, kterého až okolnosti nutí ke krajnímu jednání. Editorial NYT bezprostředně před zahájením intervence shrnuje (parafrázuji), že *by byla zrada nechat Miloševiče masakrovat kosovské Albánce poté, co přistoupili na mírovou dohodu; Slobodan Miloševič dostal nespočet šancí k zastavení útoků, které ignoroval. Nyní je třeba zahájit bombardování co nejdříve a tím ukončit krveprolití. Senát učinil správně, když Billa Clintona podpořil a schválil útoky.*¹⁶⁰

Jak uvedl mezi jinými Tim Judah, do počátku zahájení intervence přišlo v Kosovu o život přibližně 2000 lidí,¹⁶¹ přesto již tisk používal silně zbarvená vyjádření jako „etnické čistky“ „genocida“ nebo odkazoval na činy Adolfa Hitlera.¹⁶² Ve sledovaných denících byl v období od 18. 3. do 24. 3., tedy do zahájení letecké intervence, použit výraz „genocida“ v souvislosti s činy srbské armády a Slobodana Miloševiče třikrát, dvakrát deníky použily srovnání situace s činy Adolfa Hitlera a sedmkrát autoři označili dění v Kosovu za etnické čistky. Do zahájení intervence NATO argumentovaly deníky převážně Miloševičovými a srbskými činy z předchozích válek, připomínaly masakry a v některých případech mu vypuknutí jugoslávských válek dávaly za vinu. Prognózy, že pokud Západ nezakročí, Srbové zahájí novou ofenzivu

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Steven Erlanger, „U.S. issue appeal to Serbs to halt attack in Kosovo“, 23. 3. 1999, *NYT*.

¹⁵⁹ Jane Perlez, „NATO authorizes bomb strikes; Primakov, in air, skip U.S. visit“, 24. 3., *NYT*.

¹⁶⁰ Editorial, „The rationale for air strikes“, 24. 3. 1999, *NYT*.

¹⁶¹ Tim Judah, *Kosovo. War and revenge* (New Haven and London: Yale University Press, 2000), 226.

¹⁶² Jane Perlez, „NATO authorizes bomb strikes; Primakov, in air, skips U.S. visit“, 24. 3., *NYT*.

nebo ji zintenzivní,¹⁶³ se staly páteří argumentace pro nevyhnutelnost intervence NATO. Jane Perlezová obhajovala rozhodnutí o zahájení operace sugestivní řečnickou otázkou. Co kdyby někdo poslechl Winstona Churchilla a postavil se Adolfu Hitlerovi dříve, kolik životů by mohlo být zachráněno?¹⁶⁴ Přirovnání vzbuzuje pocit, že je skutečně bytostným zájmem Spojených států vojensky se angažovat v Evropě, byť v malé, nevýznamné a neznámé zemi, jelikož v opačném případě *by mohlo* dojít k další světové válce – mělo se jednat o preventivní útok. Perlezová také použila analogii s válkou v Bosně – nebudeme-li jednat, dojde ještě k horším masakrům.¹⁶⁵ „Jednat“ zde přitom znamenalo jedinou možnost – bombardování. To i dle dalších novinářů nemělo žádnou přijatelnou alternativu – nebombardování by znamenalo zintenzivnění teroru a hrozbu destabilizace celého Balkánu.¹⁶⁶

Frekventovaně publikované úryvky projevu Billa Clintona obsahovaly jeho varování, že první světová válka začala na Balkáně, druhá světová válka Balkán zachvátila a Milošević začal války v Chorvatsku a Bosně.¹⁶⁷ Paralela se světovými válkami napomohla zdůvodnit, proč konflikt ohrožuje americké národní zájmy.¹⁶⁸ Mezi další opakovaná vyjádření Billa Clintona patřil například výrok, že Srbové již překročili hranici, která ospravedlní raketové útoky a nyní je nutné zabránit dalšímu krveprolití.¹⁶⁹ K tomu, co hranici představuje a kdo ji vymezil, se autoři nevyjadřovali. Clintonova argumentace nebyla téměř vůbec kriticky hodnocena, deníky jeho názory přejímaly.

K podpoře konstrukce této teze přispělo časté připomínání masakru v Račaku (více v kapitole 1. 1.), jenž byl předkládán jako součást dlouhodobé srbské ofenzivy. Deníky opakovaly, že Račak znamenal obrat ve vývoji války, interpretovaly událost jednoznačně jako zabití, zavraždění nebo zmasakrování kosovskoalbánských civilistů. Sloupkař WP Richard Cohen přirovnal masakr k holocaustu a upozornil, že další

¹⁶³ Jane Perlez, „Milosevic to get one ‚last chance‘ to avoid bombing“, 22. 3. 1999, *NYT*.

¹⁶⁴ Jane Perlez, „NATO authorizes bomb strikes; Primakov, in air, skips U.S. visit“, 24. 3., *NYT*.

¹⁶⁵ *Ibid.*

¹⁶⁶ Anthony Lewis, „In credibility gulch“, 20. 3. 1999, *NYT*. dále zde: Anthony Lewis, „Mr. Milosevic’s campaign of terror“, 27. 3. 1999, *NYT*.

¹⁶⁷ „Excerpts from Clinton Address“, Federal Document Clearing House, 24. 3. 1999, *WP*.

¹⁶⁸ Charles Babington, Helen Dewar, „Serb aggression, U.S. stake justify strikes, Clinton says; actions in Kosovo crossed threshold, public and Hill told“, 20. 3. 1999, *WP*.

¹⁶⁹ Charles Babington, Helen Dewar, „Serb aggression, U.S. stake justify strikes, Clinton says; actions in Kosovo crossed threshold, public and Hill told“, 20. 3. 1999, *WP*. dále zde: John M. Broder, „Clinton says force is needed to halt Kosovo bloodshed“, 20. 3. 1999, *NYT*.

masakry budou následovat, jelikož Milošević je „bestie“.¹⁷⁰ Autoři v té souvislosti také připomínali masakr ve Srebrenici v Bosně a Hercegovině roku 1995 a naznačovali, že Západ jednal pozdě.¹⁷¹ Spojením těchto dvou událostí působilo varování před hrozbou dalších masakrů důvěryhodněji a tyto činy se jevily jako opakující se jev.

Symbolem srbského útlaku, vůči němuž bylo nutné zakročit, se staly hořící kosovskoalbánské vesnice, vyhánění desítek tisíc uprchlíků a jejich kruté příběhy.¹⁷² Informaci, že několik týdnů před zahájením operace došlo k zesílení bojů mezi srbskými silami a UÇK však deníky neuvěděly. Zmínky o tom, že by UÇK vůči Srbům v minulosti nebo nyní jakkoli zasahovala (kromě smrti čtyř srbských policistů), byly ojedinělé. Výjimku tvořil kupříkladu text zahraniční reportérky NYT Carlotty Gallové, když citovala jednoho ze srbských policistů tvrdícího, že je nyní běžné střílet na policisty. Jiného Srba nechala vyslovit obavu o život srbské menšiny v provincii, jelikož ji dle jeho slov již kosovští Albánci nebudou tolerovat.¹⁷³

Rozhodnutí o zahájení leteckých úderů se v tisku nesečkalo s kritickou odezvou, faktor morální legitimacy i legality samotné operace se v denících objevil velmi okrajově i přes to, že operace NATO nebyla schválena všemi členy Rady bezpečnosti OSN. Steven Erlanger, který v NYT vedl oddělení pro střední Evropu a Balkán, přiznal absenci autorizace OSN, rozhodnutí k intervenci ale obhajoval, jelikož dle něj tato lidská tragédie poskytla NATO legální ospravedlnění bombardovat suverénní zemi. Dodal vyjádření generála Wesleyho Clarka, že Spojené státy nyní vůči UÇK částečně váže morální povinnost - ať již toto paramilitární uskupení učinilo cokoli, podepsalo mírovou dohodu.¹⁷⁴ Zde je morální povinnost zdůvodněna jak krutými činy Srbů, tak podpisem dohody z Rambouillet Kosovskou osvobozenou armádou.

Kritické náznaky vůči americkému postupu směřovaly spíše na vrub Clintonovy vojenské nečinnosti – objevující se argumentací bylo, že před rokem, kdy Milošević „začal se zabíjením“, by jej omezené bombardování zastavilo.¹⁷⁵ Výhrůžky bez jejich

¹⁷⁰ Richard Cohen, „Remember Srebrenica“, 23. 3. 1999, *WP*.

¹⁷¹ *Ibid.*

¹⁷² Carlotta Gall, „Serbs burn the birthplace of the Albanians' revolt“, 22. 3. 1999, *NYT*.

¹⁷³ Carlotta Gall, „Albanians and Serbs, all sinking into fear“, 24. 3. 1999, *NYT*.

¹⁷⁴ Steven Erlanger, „U.S. issue appeal to Serbs to halt attack in Kosovo“, 23. 3. 1999, *NYT*.

¹⁷⁵ Anthony Lewis, „In credibility gulch“, 20. 3. 1999, *NYT*.

naplnění považovali autoři za poškození důvěryhodnosti NATO a Spojených států.¹⁷⁶ Autoři také vytýkali Billu Clintonovi, že neučinil dost k vysvětlení důvodu bombardování a americká veřejnost ještě není přesvědčena o nutnosti intervence.¹⁷⁷ Explicitně dávali najevo, že přesvědčení veřejnosti, tedy nalezení účinných argumentů, je důležité.

Na následky a možné scénáře letecké intervence deníky nepoukazovaly. Mimo rámec mediálního diskurzu stály otázky, zda letecká intervence přispěje k ukončení konfliktu – to bylo považováno za samozřejmé; případně jakým způsobem, jaká existují rizika a alternativy. V případě ojedinělé zmínky dopadů operace NATO jsou mantinely diskurzu nastaveny úzce. Například prostřednictvím vyjádření italského předsedy vlády byla vyslovena otázka, co se stane, jestliže Milošević i přes bombardování odmítne ustoupit a zůstří vojenskou ofenzivu.¹⁷⁸ Jako jediný problém byla opět identifikována činnost srbské armády. Další aspekty intervence, například jak se zachová UÇK po zahájení operace a po stažení jugoslávských a srbských vojsk z Kosova nebo jakou roli bude UÇK zastávat během intervence, nejsou přítomny.

5. Mediální reprezentace průběhu operace NATO

Deníky po zahájení bombardování shrnovaly, že došlo k nevyhnutelnému – zvěrstva Slobodana Miloševiče a desetitisíce kosovskoalbánských uprchlíků přiměly mezinárodní společenství k reakci. Důvěryhodnost NATO byla často zmiňovaným argumentem¹⁷⁹ i s ohledem na blížící se 50. výročí vzniku aliance, jelikož bylo dle autorů třeba obhájit aktuálnost a smysluplnost NATO. Deníky připomínaly slova Billa Clintona o nutnosti zachránit tisíce nevinných lidí v Kosovu, zabránit rozšíření války a povinnosti ochránit národní hodnoty a zájmy.¹⁸⁰ Opakovaly, že Slobodan Milošević je strůjcem válek v Bosně a Hercegovině a Chorvatsku, dopustil se genocidy a zbavil autonomie Kosovo, které následně vedlo mírový boj za její obnovení.¹⁸¹ Editor WP Fred

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Charles Babington, William Drozdiak, „Belgrade faces the 11th hour, again; U.S. sends envoy as NATO readies an aerial assault“, 22. 3. 1999, *WP*.

¹⁷⁸ Michael Dobbs, „After the bombs fall, what next? Concern raised about alternatives if Belgrade refuses to yield“, 24. 3. 1999, *WP*.

¹⁷⁹ David Rieff, „What bombs can't do“, 25. 3. 1999, *NYT*.

¹⁸⁰ Anthony Lewis, „Mr. Milosevic's campaign of terror“, 27. 3. 1999, *NYT*.

¹⁸¹ „In the president's words: ‚We act to prevent a wider war‘“, Foreign desk, 25. 3. 1999, *NYT*.

Hiatt prostřednictvím Billa Clintona varoval, že nesmíme dopustit, aby došlo k dalšímu holocaustu.¹⁸²

Nálady kosovských Albánců po zahájení bombardování byly zprostředkovány jako nadšené, autoři přinášeli reportáže o jejich veselí. Dle jednoho z civilistů byli kosovští Albánci velmi šťastni za bombardování, které vnímali jako trest Slobodanu Miloševićovi.¹⁸³ Korespondent WP Peter Finn hovořil o transparentech kosovských Albánců, nesoucích hesla jako „Clinton: Champion of freedom“.¹⁸⁴ Podobně si všímá Jiří Dienstbier zpravodajství americké televizní stanice CNN, které dle jeho slov vyvolávalo dojem, že běženci s bombardováním souhlasí a málokomu ve Spojených státech bylo podezřelé, že všichni albánští uprchlíci hovoří velmi dobrou angličtinou.¹⁸⁵

Se zahájením bombardování autoři začali vyjadřovat přesvědčení, že po všech zvěrstvech Miloševiče již autonomie Kosova není reálnou možností. Korespondent NYT David Rieff se přiklonil k nezávislosti Kosova, aby kosovští Albánci dále nemuseli trpět pod vládou Slobodana Miloševiče.¹⁸⁶ Eskalaci násilí deníky hodnotily výhradně jako následek činů srbské armády, nikoli úderů NATO.¹⁸⁷ Objevilo se například ujištění, že „surové tažení teroru proti etnickým Albáncům v Kosovu“ a „Miloševičova řezničina“ nejsou zapříčiněny bombardováním, ale začaly dlouho před útoky NATO.¹⁸⁸

Deníky tvrdily, že Bill Clinton a jeho administrativa očekávali Miloševičovu kapitulaci ještě před zahájením nebo těsně po zahájení bombardování, ale zostření etnických čistek ze strany Srbů je zaskočilo.¹⁸⁹ Přestože tisk upozorňoval na mylný odhad Clintonovi administrativy i NATO, nezpochybňoval zvolenou strategii a

¹⁸² Fred Hiatt, „Before our eyes“, 4. 4. 1999, *WP*.

¹⁸³ Barbara Stewart, „After the years of mourning, a time for joy“, 25. 3. 1999, *NYT*.

¹⁸⁴ Peter Finn, „Refugees flee across border by thousands“, 29. 3. 1999, *WP*.

¹⁸⁵ Jiří Dienstbier, *Daň z krve* (Praha: Lidové noviny, 2002), 86.

¹⁸⁶ David Rieff, „What bombs can't do“, 25. 3. 1999, *NYT*. dále zde: Michael R. Gordon, „West talks of plan to rebuild Kosovo as protected enclave“, 2. 4. 1999, *NYT*.

¹⁸⁷ Charles Babington, John F. Harris, „Clinton team exerts unity; some officials dismayed at Serbs' resistance“, 29. 3. 1999, *WP*. dále zde: Editorial, „A higher and higher price“, 30. 3. 1999, *WP*. dále zde: Bradley Graham, „Bombing spreads; Kosovo exodus grows; attacks aim to cut army supply lines“, 29. 3. 1999, *WP*.

¹⁸⁸ Editorial, „Terror in Kosovo“, 30. 3. 1999, *NYT*.

¹⁸⁹ Charles Babington, John F. Harris, „Clinton team exerts unity; some officials dismayed at Serbs' resistance“, 29. 3. 1999, *WP*.

„nečekaný“ vývoj hodnotil spíše než jako pochybení Billa Clintona jako komplikaci pro něj.

Zpočátku se vyskytly i skeptické hlasy vůči účinnosti operace, korespondent NYT David Rieff podotknul, že pokud je cílem, aby se Albánci a Srbové přestali zabíjet, tato strategie může dost dobře selhat.¹⁹⁰ Dokonce zde neoznačil Srbsko za jediného agresora. Zbigniew Brzezinski hodnotil průběh prvních dnů intervence záporně s tím, že bombardování umožňuje Srbům páchat „mini genocidu“ a masové etnické čistky v Kosovu. Navrhoval rozsáhlé a vytrvalé bombardování vojenských zařízení a vojsk a přehodnocení obav ze ztráty vlastních letounů a pilotů.¹⁹¹ Neúčinnost intervence tedy navrhoval zvrátit silnějším bombardováním.

5. 1. Projevy narušující dominantní diskurz, které se objevily přechodně se zahájením operace

Někteří z autorů NYT a WP si se zahájením operace NATO začali všimnout aspektů, které zůstávaly doposud mimo jejich pozornost nebo je neznaly a přinášejí nové prvky do vnímání konfliktu. Vlastenectví a morální povinnost, které média spolu s politickými a armádními zástupci vyzdvihovala, byly zpochybňovány a stavěny do pozmeněného kontextu. Jednalo se však vždy o porušení reprezentace určitého atributu, nikoli o zpochybnění celé konstrukce diskurzu.

Clintonovy argumenty byly například zhodnoceny jako „selektivní lekce historie a geografie“ a jako „dramatizace historické role Kosova jako evropského sudu se střelným prachem“,¹⁹² čímž autor odkazoval na Clintonova opakovaná varování, že válka se z Kosova může rychle rozšířit, stejně jako se z oblasti rozšířila již několikrát dříve. Zmíněnou selektivitu Clintonových slov nicméně blíže nespecifikoval. Korespondent NYT Ethan Bronner rovněž prostřednictvím „tuctu historiků a odborníků na Balkán“ poukázal na zavádějící informace v projevech Billa Clintona, zejména asociace se světovými válkami i roli UÇK ve vzniku konfliktu.¹⁹³ Citování profesori amerických univerzit však vyjádřili pochopení pro určitou manipulaci ze strany Billa

¹⁹⁰ David Rieff, „What bombs can't do“, 25. 3. 1999, *NYT*.

¹⁹¹ Zbigniew Brzezinski, „To stop the Serbs“, 30. 3. 1999, *WP*.

¹⁹² John M. Broder, „President's reasons: moral revulsion and weight of U.S. interests“, 25. 3. 1999, *NYT*.

Clintona, jelikož dle jejich slov musí přesvědčit veřejnost a faktické chyby se nedopustil. Článek byl ukončen slovy jednoho z profesorů, že současná americká politika je motivována „jasným smyslem pro rozlišení dobra a zla“.¹⁹⁴ Citování historikové tedy přiznali manipulaci ze strany vlády, hodnotili ji však jako pochopitelnou a ospravedlnitelnou.

Carlotta Gallová jako typický příklad boje mezi UÇK a srbskými jednotkami uvedla situaci, kdy na srbskou policii a armádu začala guerilla střílet z kopců.¹⁹⁵ Zazněla zde i obava Srbů, že UÇK využije příležitosti bombardování a vyžene policii z měst. V závěru přinesla nicméně autorka citaci velitele UÇK Suleimana Selimiho, že na rozdíl od srbských jednotek UÇK nikdy nezabila dítě nebo civilistu,¹⁹⁶ kterou ponechala bez komentáře.

Sloupkař NYT A. M. Rosenthal varoval, že společnost brzy může dojít k zjištění, že jsou zabíjeni nevinní srbsí civilisté a budou se ptát, jak tomu mohou zabránit.¹⁹⁷ Jde o ojedinělý článek, který hájí srbské obyvatele a částečně i vládu. Používá pro Srby příznivější přirovnání - říká, že vzdát se Kosova, jen proto, že to Albánci chtějí, je pro ně jako pro Izraelce vzdát se Jeruzaléma jen proto, že to chtějí Arabové nebo jako by Španělé měli být vyhnáni z Baskicka.¹⁹⁸ Taková vyjádření, narušující zjednodušenou konstrukci konfliktu, se vyskytla pouze krátce, a to od zahájení leteckých úderů do 27. 3., kdy z Kosova začaly proudit tisíce uprchlíků. Poté tyto projevy zcela vymizely a naopak došlo k přitvrzení hodnocení Slobodana Miloševiče a srbské armády a viktimizaci kosovských Albánců včetně UÇK (viz. kapitola 3. 2. 1).

5. 2. Hodnocení „nečekaného“ a nepříznivého vývoje operace NATO

S narůstajícím počtem uprchlíků začal tisk poukazovat na neúčinnost operace NATO a navrhopvat změny. Část autorů podporovala vyslání pozemních jednotek

¹⁹³ Ethan Bronner, „Historians note flaws in president’s speech“, 26. 3. 1999, *NYT*.

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ Carlotta Gall, „Before explosions, a rush for safety and supplies“, 25. 3. 1999, *NYT*.

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ A. M. Rosenthal, „On killing Serbs“, 26. 3. 1999, *NYT*.

NATO, které by operovaly v součinnosti s nálety, podmiňovala je ale stažením srbské armády z Kosova.¹⁹⁹ Jiní prosazovali intenzivnější nálety a rozšíření cílů útoků, nesouhlasili ale s vysláním pozemních vojsk, které bylo hodnoceno z hlediska bezpečnosti pro americká vojska.²⁰⁰ Deníky často vyjadřovaly obavu z podobného vývoje jako v dlouhé válce ve Vietnamu,²⁰¹ kde zemřely desítky tisíc amerických vojáků. Neúčinnost náletů však nebyla důvodem ke kritice samotné volby letecké operace a mediální agenda nezahrnovala možnost zastavení úderů ani zpochybnění rozhodnutí řešit konflikt právě leteckými údery. Možnost diplomatického řešení, pokračování jednání mezi znesvářenými stranami nebo přehodnocení dohody z Rambouillet zcela absentovala. Diskurz o změně strategie se pohyboval pouze v rozmezí možného zesílení úderů a rozšíření cílů nebo zahájení pozemní operace, avšak až po odchodu srbských vojsk z Kosova.

Se sílící démonizací a diskreditací Slobodana Miloševiče a rychlým přílivem uprchlíků do sousedních zemí začali autoři prosazovat vyzbrojení UÇK.²⁰² Podobné formulace naznačovaly změnu západního přístupu vůči UÇK, která začala být vnímána jako důvěryhodná organizace. Sloupkař NYT Anthony Lewis například navrhl začít dodávat zbraně UÇK s argumentem, že je třeba pomoci obětem.²⁰³ Autoři vyjadřovali většinou pochopení pro zdráhavost Billa Clintona v otázce vyslání pozemních vojsk NATO do Kosova a návrh na „ochranu a trénování guerillové síly UÇK“²⁰⁴ měl v této souvislosti představovat schůdnou možnost, jak se dostat z kritické situace, kdy stanovený cíl bombardování selhával, a vyslání vlastních jednotek bylo považováno za riskantní.

Dosavadní neúspěch operace NATO přinesl zvýšení obav o životy amerických a spojeneckých pilotů.²⁰⁵ O ně vyjadřoval tisk nesrovnatelně vyšší obavy, než o civilisty v Kosovu, přestože právě jejich humanitární tragédie byla oficiálním důvodem intervence. Skutečnost, že letouny NATO nemohly operovat z nižší vzdálenosti než 5000 metrů

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ R. W. Apple Jr., „A fresh set of U.S. goals“, 25. 3. 1999, *NYT*. dále zde: Dana Priest, „U.S. allies weigh use of ground forces; commanders fear bombing won't stop Serb offensive“, 27. 3. 1999, *WP*.

²⁰⁰ Editorial, „The right exit strategy“, 21. 3. 1999, *WP*.

²⁰¹ Terry Scott, „An excess of caution“, 3. 4. 1999, *NYT*.

²⁰² Zbigniew Brzezinski, „To stop the Serbs“, 30. 3. 1999, *WP*.

²⁰³ Anthony Lewis, „Time to get serious“, 3. 4. 1999, *NYT*.

²⁰⁴ William Safire, „Who's losing NATO?“, 1. 4. 1999, *NYT*.

²⁰⁵ Editorial, „Air campaign against Yugoslavia“, 25. 3. 1999, *NYT*.

kvůli riziku sestřelení jugoslávským protiletadlovým raketovým systémem, byla považována za samozřejmou,²⁰⁶ většinou na ni však deníky ani neupozornily. Média přinášela soucitné zpravodajství o zacházení srbské armády s civilisty, nevyjadřovala však již obavy o občany Jugoslávie s ohledem na rizika plynoucí z rozhodnutí o náletech z velké vzdálenosti. Stejně tak si sdělovací prostředky nekladly otázku, zda a do jak míry se na neúspěchu NATO a vážné situaci v Kosovu může podílet úzkostná obava ze ztráty vlastních letců a vojáků.

Zprávy deníků o zasažených cílech byly velmi strohé, což bylo pravděpodobně dáno tím, že se jim dostávalo minimum těchto informací. Nejčastěji přinášeli autoři pouze kusé zmínky, že bomby zasahují vojenské cíle, které mají klíčovou roli při útocích na kosovské Albánci.²⁰⁷ Značné nadhodnocení počtu úspěšně zničené vojenské techniky se, stejně jako NATO i americká vláda, dověděli později. Žurnalisté sami poukazovali na nedostatek informací k plánovaným i zasaženým cílům a opakovaně tvrdili, že Pentagon jim je odmítá poskytnout. Někteří z autorů se uchýlovali k čerpání údajů o zásazích ze zpravodajství srbské televize. Upozorňovali, že nejde o ověřené informace, také je ovšem nevyvraceli.²⁰⁸ Ve sledovaném vzorku textů se jednalo o téměř jediný případ, kdy vyjádření srbské strany nebyla zdiskreditována nebo uvedena pouze pro ilustraci srbské iracionality a zmanipulovanosti.

Tisk souhlasil s americkou vládní argumentací, že kvůli srbské brutální ofenzivě se NATO nedaří zastavit příliv uprchlíků a pro intenzitu srbských útoků a odporu nejsou schopni srbskému tažení zamezit.²⁰⁹ Zahraniční korespondent NYT Michael R. Gordon citoval generála Wesleyho Clarka, že „jde o vykalkulovanou, záměrnou, zaranžovanou, naplánovanou humanitární katastrofu“.²¹⁰ Podobně editorial WP (a další) usoudil, že Miloševićovo „zlovolné tažení“ bylo předem naplánováno.²¹¹ Vznikla tak konstrukce argumentu, že nezdar operace zapříčinila srbská armáda svým naplánovaným tažením,

²⁰⁶ John M. Broder, „U.S. stealth fighter is down in Yugoslavia as NATO orders attack on Serb army units“, 28. 3. 1999, *NYT*.

²⁰⁷ Francis X. Clines, „NATO strikes go on as Serbs step up campaign“, 26. 3. 1999, *NYT*.

²⁰⁸ Howard Kurtz, „U.S. tack: demonize enemy, tightly control information“, 27. 3. 1999, *WP*.

²⁰⁹ Michael R. Gordon, Eric Schmitt, „Thwarted, NATO agrees to bomb Belgrade sites“, 31. 3. 1999, *NYT*.

²¹⁰ Michael R. Gordon, „NATO plans airlift of 100,000 Kosovo refugees“, 5. 4. 1999, *NYT*. dále zde: Karl Vick, „Centuries to create, days to despoil“, 6. 4. 1999, *WP*.

²¹¹ Editorial, „To undo ethnic cleansing“, 6. 4. 1999, *WP*. dále zde: Karl Vick, „Centuries to create, days to despoil“, 6. 4. 1999, *WP*.

kvůli němuž je třeba rozšířit cíle útoků a zintenzivnit bombardování. Prominentní žurnalista, autor a sloupkař NYT Thomas Friedman obhajoval eskalaci úderů NATO s výzvou „Give war a chance,“²¹² čímž z významu skladby Johna Lennona „Give peace a chance“ vytvořil jeho protiklad.

Dosavadní neúspěch operace byl také zdůvodňován „špatným“ počasím, tedy vysokou oblačností a sníženou viditelností. Počasí sloužilo ke zdůvodnění selhání zasáhnout stanovené cíle i selhání zastavit srbskou ofenzivu.²¹³ Autoři neupozornili na to, že letouny by mohly operovat pod oblaky. Překážkou byl jugoslávský obranný systém, přičemž deníky nezpochybnily, že aliance odmítá nasadit životy vlastních pilotů. Neschopnost systém zničit byl jedním z nezdarů operace NATO, který ale zůstal v médiích potlačen. Jugoslávská taktika jako ukrývání jednotek a vojenské techniky v lesích nebo umístování tanků k obytným budovám byla považována za nečekanou a překvapující, sloužila jako další vysvětlení nezdaru NATO a jako důkaz ubohosti a nelidskosti srbských vojsk.²¹⁴

5. 3. Rozšíření cílů a zintenzivnění náletů

Informace, že došlo k zintenzivnění náletů a rozšíření cílů i na civilní budovy a objekty, které mohly být použity k vojenským účelům, byla v denících NYT a WP zmíněna okrajově. Autoři se k ní nevyjadřovali nebo souhlasili a přinášeli další argumenty představitelů NATO, proč je třeba bombardovat i tyto cíle.²¹⁵

Deníky dávaly najevo přesvědčení, že zesílení útoků a rozšíření cílů urychlí paralyzování srbských jednotek²¹⁶ a toto rozhodnutí považovaly za následek stupňování srbské ofenzivy. Hlavní definované cíle operace, tedy zničení srbské armády a vojenských zařízení, zastavení utrpení kosovských Albánců a návrat uprchlíků byly údajně pouze oddáleny kvůli intenzitě srbského tažení. Rozsáhlé a silné bombardování se tak jevilo jako nutné a legitimní, jelikož pouze jím prý bylo možné dosáhnout

²¹² Thomas L. Friedman, „More sticks“. 6. 4. 1999, *NYT*.

²¹³ Michael R. Gordon, Eric Schmitt, „Thwarted, NATO agrees to bomb Belgrade sites“, 31. 3. 1999, *NYT*.

²¹⁴ Eric Schmitt, „Bad weather hampers bombers' effectiveness, U.S. says“, 31. 3. 1999, *NYT*.

²¹⁵ Steven Lee Myers, Elizabeth Becker, „Allies hit troops and bridge; Serbs may try 3 captured G.I.'S“, 2. 4. 1999, *NYT*.

„vítězství“ a potrestat srbské zločiny. Například dle Jane Perlezové byl k zastavení Miloševiče v jeho čistkách a masových popravách dosavadní rozsah náletů nedostačující²¹⁷ nebo slovy reportéra WP Grahama Bradleyho bylo rozšíření náletů následkem „dalekosáhlého, systematického úsilí zabít nebo vyhánět etnické Albánce ze srbské provincie Kosovo“.²¹⁸ Tato a podobná vyjádření byla podporována stanovisky vládní administrativy, že zprávy o srbském násilí jsou početné a důvěryhodné.²¹⁹

Zároveň připravovaly deníky společnost na to, že nebude možné zachránit všechny kosovské civilisty před etnickými čistkami Srbů, což ale „není důvodem k tomu, aby aliance zastavila nebo zmírnila útoky na srbská vojenská zařízení“.²²⁰ Sloupkař NYT Anthony Lewis volal po větší rozhodnosti a odhodlanosti,²²¹ čímž eufemisticky prosazoval zesílení bombardování. Řekl, že „Clinton je tím, jenž ukáže Miloševičovi, že se mýlí“ a varoval, že „pokud necháme Miloševiče dokončit jeho etnické čistky a genocidu v Kosovu, půjde o největší lidskou katastrofu od druhé světové války.“²²² Z jeho argumentů a výzev je patrná silná inspirace vládními argumenty, jejich nekritické přijetí a podpora Billa Clintona.

Deníky nehodnotily situaci v Srbsku poté, co došlo k rozšíření cílů i na civilní budovy a infrastrukturu. Nepozastavily se nad tím, jaké následky to může přinést z krátkodobé i dlouhodobé perspektivy pro obyvatelstvo a ekonomiku SRJ i sousedních zemí. Zprávu Pentagonu shrnující dosavadní úspěchy a zasažené cíle prezentovaly bez kritického zhodnocení, přestože zveřejňovala údaje o zasažených civilních cílech.²²³ V případě vypálených kosovských měst a vesnic srbskou armádou přitom poskytovaly deníky obsáhlé opakující se svědectví o utrpení kosovských Albánců, které se stalo argumentem k silnějšímu bombardování, zatímco o utrpení srbského i kosovského obyvatelstva následkem náletů přinesly minimum informací. V jednom z článků bylo zasažení mostu v Srbsku 1. 4. (včetně skupiny srbských vojáků) hodnoceno jako první

²¹⁶ John M. Broder, „U.S. stealth fighter is down in Yugoslavia as NATO orders attack on Serb army units“, 28. 3. 1999, *NYT*.

²¹⁷ Jane Perlez, „Serbs try to empty disputed province, NATO aides assert“, 29. 3. 1999, *NYT*.

²¹⁸ Bradley Graham, „Bombing spreads; Kosovo exodus grows; attacks aim to cut army supply lines“, 29. 3. 1999, *WP*.

²¹⁹ John M. Broder, „U.S. stealth fighter is down in Yugoslavia as NATO orders attack on Serb army units“, 28. 3. 1999, *NYT*.

²²⁰ Editorial, „A higher and higher price“, 30. 3. 1999, *WP*.

²²¹ Anthony Lewis, „Time to get serious“, 3. 4. 1999, *NYT*.

²²² *Ibid.*

²²³ Eric Schmitt, Steven Lee Myers, „Pentagon says Yugoslav army is now cut off“, 9. 4. 1999, *NYT*.

zasažený cíl, „který by mohl narušit životy civilních obyvatel, nejen armádních složek“.²²⁴ Z toho lze vyvodit domněnku autora, že dosavadní bombardování životy civilistů neovlivnilo.

5. 4. Mediální reprezentace chybných zásahů NATO

Operace „Spojenecká síla“ se stala terčem kritiky mimo jiné pro vysoký počet civilních obětí následkem bombardování. Tim Judah uvádí, že následkem náletů Severoatlantické aliance bylo zabito 500 – 2000 civilistů (odhady se liší) a přibližně 6000 zraněno.²²⁵ K několika vážným omylům NATO došlo ke konci sledovaného období. Deníky poskytovaly dostatek prostoru představitelům aliance a americké vlády k vysvětlení chyb.²²⁶ Na rozdíl od záplavy emotivních reportáží o kosovskoalbánských uprchlících, kteří byli považováni za následek srbské ofenzivy, se deníky o dotčených lidech a obětech bombardování NATO vyjadřovaly chladněji a věnovaly událostem znatelně méně pozornosti – pravděpodobně z důvodu, že nechtěly poukazovat na vlastní vážná pochybení a také z ideologických důvodů, jelikož věřily, že na rozdíl od srbské ofenzivy bylo bombardování vedeno s dobrým úmyslem. Autoři měli zřejmě k dispozici také méně informací.

O mylném zásahu obytných čtvrtí a dalších civilních budov ve městě Aleksinac 5. 4., kdy zahynulo 11 civilistů, se autoři zmiňovali většinou v rámci sdělení o dalších zasažených cílech NATO. Opakovali, že jim NATO a Pentagon odmítali prozradit bližší informace.²²⁷ Jeden z článků věnujících se této události nesl titulky „Srbské síly jsou s vyjasněním počasí pod palbou“.²²⁸ Titulek je zavádějící, jelikož text popisoval zásahy civilních objektů, mezi nimi domů, kancelářských budov, což nejsou „srbské síly“. Steven Erlanger, který v NYT vedl oddělení pro střední Evropu a Balkán, zprostředkoval slova lítosti leteckého důstojníka Davida Wilbyho. Ten vysvětlil, že rakety minuly cíl, čímž měla být kasárna, došlo však k technické chybě navzdory pečlivému plánování.²²⁹ Přenášení odpovědnosti na technickou závadu se v denících

²²⁴ Steven Lee Myers, Elizabeth Becker, „Allies hit troops and bridge; Serbs may try 3 captured G.I.'S“, 2. 4. 1999, *NYT*.

²²⁵ Tim Judah, *Kosovo. War and revenge* (New Haven and London: Yale University Press, 2000), 264.

²²⁶ Steven Lee Myers, „NATO commander says train was hit not once, but twice“, 14. 4. 1999, *NYT*.

²²⁷ Steven Lee Myers, „Serb forces in Kosovo under attack as weather clears“, 6. 4. 1999, *NYT*.

²²⁸ *Ibid.*

²²⁹ Steven Erlanger, „Small Serbian town is stricken by a deadly ‚accident of war‘“, 7. 4. 1999, *NYT*.

objevuje častěji a i při dalších pochybeních NATO (viz níže). Korespondent WP Guy Dinmore nehodě věnoval celý článek, popisoval bližší okolnosti události a do zprávy zahrnul výpovědi svědků o situaci ve městě po náletech.²³⁰ Taková pozornost nebyla obvyklá. Jeho detailní výpověď však naznačovala, že v tomto případě žurnalisté informace k události měli (nebo mohli mít) k dispozici. Zmínili ji však okrajově a ve velkém množství článků zaměřených na uprchlíky a bombardování informace poměrně zapadla.

Zasažení vlaku 12. 4. v regionu Grdelica Gorge nevěnoval sledovaný tisk mnoho pozornosti, přitom při tomto náletu zahynulo přes deset civilistů.²³¹ Nejvíce prostoru události věnoval korespondent WP Michael Dobbs, publikoval i vyjádření svědků o svém hněvu vůči NATO a bombardování.²³² Vyjádření svědků bylo však znevážno výběry propagandistických citací srbské televize, kupříkladu že „došlo k zasažení dalšího civilního cíle, s cílem zničit... lidské životy, šířit paniku a strach“.²³³ Steven Erlanger v reportáži o zasaženém vlaku přinesl naturalistické detaily z místa nehody a vyjádřil jisté opovržení vůči NATO, když na citaci mluvčího NATO Jamieho Shea, že bohužel nemůže vyloučit civilní oběti, reagoval poznámkou, že „civilní oběti nebylo obtížné najít“.²³⁴

Ostatní autoři si těchto událostí příliš nevěnovali, nekomentovali zvyšující se počet obětí a nevyvozovali žádné důsledky pro NATO. Editorial NYT komentoval zasažení vlaku slovy, že letecká válka v Srbsku může být někdy bolestivá. I přesto prý však NATO musí vytrvat v útocích, mimo jiné proto, že na rozdíl od srbské armády NATO nezabíjí civilisty úmyslně.²³⁵ Editor a zahraniční korespondent WP William Drozdiak informaci o zásahu vlaku uvedl stručně v rámci článku o diplomatických plánech NATO a plánech na posílení útoků. Úvodní odstavec se týkal navýšení počtu letounů, v následujícím zmínil zásah vlaku a pokračoval sděleními o navyšování počtu

²³⁰ Guy Dinmore, „11 civilians are killed in NATO attack; bombs ‚short of target‘, allied spokesman says“, 7. 4. 1999, *WP*.

²³¹ „Final report to the Prosecutor by the Committee established to review the NATO bombing campaign against the Federal Republic of Yugoslavia“, Specific incidents, i. The attack on a civil passenger train at the Grdelica Gorge on 12. 4. 1999, *United Nation, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, <http://www.icty.org/sid/10052#IVB1>.

²³² Michael Dobbs, „NATO missile hits train, kills at least 10“, 13. 4. 1999, *WP*.

²³³ *Ibid.*

²³⁴ Steven Erlanger, „At sites of 2 NATO attacks, scent of death, sound of fury“, 13. 4. 1999, *NYT*.

²³⁵ Editorial, „A crucial debate on Kosovo“, 13. 4. 1999, *NYT*.

letounů a zesílení útoků. Několik odstavců také věnoval zprávám o srbském vypalování měst a zabíjení rebelů.²³⁶

5. 4. 1. Zasažení kolony uprchlíků u města Djakovica

Zasažení kolony uprchlíků 14. 4., při němž zahynulo 70 – 75 osob,²³⁷ bylo jedním z nejzávažnějších omylů operace NATO. Deníky poskytovaly zejména oficiální vládní vysvětlení a komentáře, stručně zmiňovaly i stanovisko srbské strany. Informaci většinou nebyl věnován celý článek. První den po zásahu deníky ještě zpochybňovaly, že šlo o útok NATO a dávaly přednost verzi, že uprchlíci se stali terčem srbské armády. Editorial WP z 15. 4. hovořil o dalším „hrůzném obrazu“ útoku na civilisty během jejich „bolestivé cesty“.²³⁸ Stálo v něm, že dle srbských zdrojů šlo o bombardování NATO, ty ale autoři editoriale nepovažovali za věrohodné a nehodu interpretovali jednoznačně jako srbský útok. Nakonec podpořili Billa Clintona v jeho odhodlání pokračovat v bombardování se zdůvodněním, že ve světle srbských útoků nelze slevit z požadavků NATO.²³⁹ Ve stejný den již však další významná média potvrzovala, že běžence zasáhly bomby NATO. Například televizní stanice MSNBC vysílala reportáž z místa nehody, v níž reportér uvedl, že se jednalo o útok NATO a tvrdil, že na místě nejsou žádná srbská vojenská vozidla a v místě nehody byla nalezena americká bomba.²⁴⁰ Ve sledovaných denících byly tyto údaje přehlíženy, přestože útok oficiálně přiznala Severoatlantická aliance.²⁴¹

Až následujícího dne WP a NYT přiznaly, že došlo k zásahu kolony pilotem NATO. Deníky zprostředkovaly vyjádření lítosti a následné opakované ubezpečení, že nehoda nijak neohroží bombardování.²⁴² Autoři také připomínali, že zasažení uprchlíci

²³⁶ William Drozdiak, „NATO ministers press on diplomatic front; more strike planes sought; passenger train hit“, 13. 4. 1999, *WP*.

²³⁷ „Final report to the Prosecutor by the Committee established to review the NATO bombing campaign against the Federal Republic of Yugoslavia“, Specific incidents, ii. The attack on the Djakovica Convoy on 14. 4. 1999, *United Nation, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, <http://www.icty.org/sid/10052#IVB2>

²³⁸ Editorial, „Casualties seen and unseen“, 15. 4. 1999, *WP*.

²³⁹ *Ibid.*

²⁴⁰ *Ibid.*

²⁴¹ „NATO pilot bombed refugees“, *BBC*, 15. 4. 1999. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/319943.stm>.

²⁴² Anne Swardson, Sarah Delaney, „NATO states lament refugees' deaths but hold fast to strategy“, 16. 4. 1999, *WP*.

byli dílem „brutální ofenzivy srbských vojsk“.²⁴³ Tím přesunuli část viny na srbské jednotky a zachovali linii dosavadního diskurzu, ve kterém byly negativní události připisovány Slobodanu Miloševićovi a srbské armádě. Autoři také opakovali slova představitelů NATO i samotného pilota, zodpovědného za útok, že byl přesvědčen, že útočil na srbská vojska, která krátce předtím vypálila několik vesnic.²⁴⁴ Zde byla opět odvedena pozornost na zločiny srbských vojsk. Michael R. Gordon podobně uvedl, že dle NATO jedno z letadel omylem bombardovalo civilní vozidlo, když se snažilo zastavit srbské jednotky, které útočily na etnické Albánce.²⁴⁵ V jiném článku dle úředníka Pentagonu piloti útočili na vojenské cíle, a když spatřili civilní vozidla, s útoky přestali.²⁴⁶ V textech se objevila také slova rozhořčení jugoslávských zástupců s tím, že šlo o kolonu uprchlíků, nikoli vojska,²⁴⁷ srbské nebo jugoslávské straně byl nicméně věnován minimální prostor. V článcích opět nebyl zmíněn údaj, že pilot útočil ze vzdálenosti 5000 metrů.²⁴⁸

Steven Lee Myers informoval o nehodě v článku s názvem „Pentagon požádá o povolání velkého počtu záložníků“.²⁴⁹ Tím naznačil, že nehodu nepovažuje za natolik významnou, aby ji zmínil v titulku a také že srbská ofenziva je tak silná, že je nutné povolat záložníky. Zpráva se věnovala dalším úspěšně zasaženým cílům daného dne – vojenským kasárnám, televizním vysílačům a mostům. Eric Schmitt zásah kolony uprchlíků komentoval slovy, že zintenzivnění úderů s sebou nese nevyhnutelné – civilní oběti.²⁵⁰ Vzhledem k „nevyhnutelnosti“ ale nelze nikoho obvinít a vyvodit opatření, jelikož nebylo možné nehodu eliminovat. Schmitt připomněl „silnou podporu veřejnosti“, kterou bombardování vyjádřila po nesčetných obrazech utrpení uprchlíků. V článku stálo také vyjádření bývalého generála Air Force, že i přes svou přesnost mají

²⁴³ Michael Dobbs, Karl Vick, „Scores of refugees killed on road; NATO says jets aimed at military“, 15. 4. 1999, *WP*.

²⁴⁴ Daniel Williams, „NATO, Pentagon struggle to explain errant airstrike“, 16. 4. 1999, *NYT*.

²⁴⁵ Michael R. Gordon, „NATO admits mistaken bombing of civilians“, 16. 4. 1999, *NYT*.

²⁴⁶ Michael Dobbs, Karl Vick, „Scores of refugees killed on road; NATO says jets aimed at military“, 15. 4. 1999, *WP*.

²⁴⁷ *Ibid.*

²⁴⁸ „Final report to the Prosecutor by the Committee established to review the NATO bombing campaign against the Federal Republic of Yugoslavia“, Specific incidents, ii. The attack on the Djakovica Convoy on 14. 4. 1999, *United Nation, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, <http://www.icty.org/sid/10052#IVB2>.

²⁴⁹ Michael Dobbs, Karl Vick, „Scores of refugees killed on road; NATO says jets aimed at military“, 15. 4. 1999, *WP*.

²⁵⁰ Eric Schmitt, „Price of civilians deaths: NATO debit, Serb asset“, 15. 4. 1999, *NYT*.

zbraně své meze.²⁵¹ Tím byla opět pozornost z lidského pochybení přesunuta na technologický nedostatek, za který není vinen pilot nebo NATO, podobně jako u výše zmíněné „nevyhnutelnosti“.

16. 4. oba deníky přinesly zkrácenou verzi Clintonova projevu, v němž prezident obhajoval tvrdý postoj NATO a ze smrti uprchlíků vinil také Miloševiče. Redaktor WP Charles Babington sdělil, že po projevu redaktoři Billu Clintonovi několikrát aplaudovali.²⁵² Další článek věnující se projevu jej hodnotil slovy, že Clinton se jevil ještě více odhodlaný zastavit jugoslávské síly ve jménu demokracie a morality.²⁵³ Editorial NYT s projevem souhlasil s tím, že nehody jsou nedílnou součástí války a „bylo by větší tragédií polevit v bombardování nebo příliš omezit seznam vojenských cílů.“ Dodal, že NATO nemůže zcela zabránit civilním obětem, to může pouze Miloševič přistoupením na mírovou dohodu.²⁵⁴ Bezprostředně po mylném zásahu se tedy deníky postavily za Billa Clintona a jeho odhodlání v pokračování náletů. Podobně jako v předchozích případech odváděly pozornost na srbskou armádu, vinily ji z této nehody a prosazovaly ještě tvrdší bombardování.

Závěr

Mediální reprezentace letecké intervence v Jugoslávii byla v denících NYT a WP ve zvoleném časovém úseku charakteristická několika rysy. Texty hojně využívaly amerických vládních a armádních zdrojů, jejich vyjádření ovšem nebyla kriticky hodnocena a ověřována. Jejich argumentace byla považována za platnou a deníky ji často přejímaly k vyslovení vlastního přesvědčení. Ve značné většině článků se mediální agenda shodovala s vládní agendou a deníky zastávaly v klíčových aspektech identická stanoviska s postoji americké vlády. Obzvláště patrný byl konsenzus editorialů s americkým vedením a jejich podpora americké vládě v prosazovaných opatřeních. U editorialů a komentářů se tendenčnost projevovala zpravidla silněji než u zpravodajství. Dle konceptu nastolování agendy lze argumentovat, že zvolená média do značné míry přispěla ke konsenzu většiny americké veřejnosti s intervencí NATO a

²⁵¹ Steven Lee Myers, „Pentagon to ask for wide call-up among reservists“, 16. 4. 1999, *NYT*.

²⁵² Charles Babington, „Clinton defends NATO air campaign; civilian casualties termed ‚regretable‘“, 16. 4. 1999, *WP*.

²⁵³ Thomas W. Lippman, Charles Babington, „Allies confirm civilian attack; Clinton defends air campaign“, 16. 4. 1999, *WP*.

pomohla ji přesvědčit, že srbská armáda a jugoslávský prezident Slobodan Milošević páchají etnické čistky na nevinných kosovských Albáncích a že srbskou ofenzivu lze zastavit pouze vojenskou silou v podobě letecké intervence.

Hodnocení aktérů konfliktu byla poměrně polarizující, což se nejzřetelněji projevilo u mediální reprezentace Slobodana Miloševiče, jehož činy, slova a úmysly byly ve zvolených denících demonizovány a naopak Kosovská osvobozenecká armáda byla volbou zveřejňovaných a zamlčovaných informací viktimizována. Byla prezentována jako separatistická organizace, srbská oběť a také ochránce kosovských Albánců. Hlavním aktérům se dostalo archetypální reprezentace, kdy Slobodan Milošević představoval čiré zlo, kosovští Albánci bez rozlišení oběť a Spojené státy a NATO dobro, které je vázáno morální povinností zastavit zločince a pomoci obětem. Přestože se v denících vyskytla kritika strategie Spojených států a Severoatlantické aliance, většinou souvisela s tím, že západní společenství vůči Srbsku a Slobodanu Miloševičovi nejedná dostatečně razantně a rozhodně, tedy otálí s nálety a jejich zintenzivněním. Je zde patrné posuzování aktérů na základě struktury tzv. ideologického čtverce, kdy sledovaný tisk zdůrazňoval násilí a brutalitu srbské strany, přičemž se vyhnul pozitivní i neutrální charakteristice. Naopak zločiny UÇK deníky potlačovaly, nevěnovaly pozornost vlivu UÇK na eskalaci konfliktu a zaměřovaly se pouze na mnohdy emotivní zprostředkování utrpení, krutých osudů nebo hrdinství kosovských Albánců. Mediální reprezentace neponechala čtenáři prostor pro pochybnost v interpretaci nejednoznačného konfliktu. Zvolené sdělovací prostředky se držely jednoduché a jasné linie, která neumožnila nalezení vlastního názoru a nutila čtenáře přijmout předkládaný diskurz. Dominantní diskurz nebyl většinou narušován, jednalo se pouze o jednotlivé případy, které byly v rámci velkého množství článků marginální.

Deníky využívaly metafor, přirovnávajících srbskou ofenzivu ke zločinům světových válek a Slobodana Miloševiče k největším válečným zločincům 20. století, nejčastěji k Adolfu Hitlerovi. Intervenci NATO tisk nezdůvodňoval tolik současným děním v Kosovu, jako spíše prevencí před potenciálním nebezpečným vývojem. Realnost hrozby byla podpořena prostřednictvím zmíněných metafor a upozorňováním na srbské zločiny předchozích jugoslávských válek. Sugestivnost argumentace byla

²⁵⁴ Editorial, „Grisly accident in Kosovo“, 16. 4. 1999, *NYT*.

posílena četnými emotivními reportážemi o uprchlících, které deníky vysvětlovaly výlučně srbskou ofenzivou.

Absencí kontextu neklidného vývoje vztahů mezi kosovskými Albánci a Srby nebo jeho pokřivením se činy a rozhodnutí srbského a jugoslávského vedení jeví jako nepochopitelné a nesmírně brutální. Vleklý a rozporuplný vývoj v neklidné a vzdálené oblasti deníky zjednodušily na srozumitelný konflikt, který byl však s ohledem na dosavadní zjištění velmi vzdálen jeho reálnému průběhu. Tisk neposkytoval informace potřebné k porozumění konfliktu a usnadňoval vládním představitelům obhájení intervence a přesvědčení veřejnosti o její nevyhnutelnosti. Na základě dosažených poznatků lze tedy mediální reprezentaci operace „Spojenecká síla“ v denících Washington Post a New York Times považovat za propagandistickou a nenaplňující funkci nestranných, objektivních médií.

Summary

This thesis has focused on media coverage of the operation “Allied Force“ in Yugoslavia in 1999. The media chosen for the purposes of qualitative discourse analysis are two leading US daily papers New York Times and Washington Post. The thesis has analyzed their articles from March, 18th till April 16th, 1999. It has examined media coverage of key parties of the conflict and operation, namely Serbs, both political and military leaders and society, Kosovar Albanians, especially Kosovo liberation army (KLA) and refugees, US political and military leaders and NATO. The paper has further focused on the way media represented failure of Rambouillet Accords and the way they explained the decision to launch a military intervention. It has also dealt with coverage of the issue of intensifying air strikes and failure to reach the goals of the intervention.

The paper argues that media coverage in selected press has been biased. It has failed to introduce an impartial representation of key events and parties where the Serbs and Slobodan Milosevic have been demonized and blamed for the instability in Kosovo, for triggering the conflict and for the enormous flow of Kosovo Albanian refugees after the bombing had started. The newspapers have frequently used World War II metaphors, terms as “genocide” or “ethnic cleansing” to describe the acts of the Serbian

army and have compared Slobodan Milosevic to the most evil criminals of the 20th century. On the contrary, the Kosovar Albanians have been portrayed as suffering refugees and victims of Serbian atrocities and the KLA has been considered a freedom fighters army and later, with the huge amount of refugees, the KLA has been victimized as well. The media has failed to provide any facts concerning KLA crimes and illegal activities.

The United States and NATO have received significant attention of the press. Their representatives have been quoted uncritically and in most of the cases, media have agreed with their decisions, plans and explanations of US and NATO leaders. Media agenda have been mostly identical with the political agenda and thus the media have greatly assisted US and NATO leaders in pursuing their goals to public. It can be summarized that the selected media have not fulfilled the role which Western democratic society expects of them, have provided biased coverage and have deliberately emphasized certain aspects while omitting others. The development of the conflict has thus been reshaped, serving to justify the intervention. To answer the hypothetical question, the media coverage of the operation in New York Times and Washington Post can be considered “propagandistic”.

Použitá literatura

(poslední přístup k elektronickým zdrojům 17. 5. 2012)

Americans on Kosovo: A study of US public attitudes. *PIPA*, 27. 5. 1999. Dostupné z: http://www.pipa.org/OnlineReports/Kosovo/Kosovo_May99/Kosovo_May99_rpt.pdf

...

BATES, Benjamin R. Circulation of the World War II/Holocaust analogy in the 1999 Kosovo intervention, *Journal of Language & Politics*. School of Communication Studies, Ohio University, Vol. 8 Issue 1, 2009. Dostupné z: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=a18cee35-d9a8-4e56-bd2b-7cbb3a0c3c9d%40sessionmgr15&vid=12&hid=13>.

...

BYBEE, Carl. R. et al. Invisible powers: Newspaper news sources and the limit of diversity. *Journalism Quarterly*, Spring 1987, Vol. 64, Issue 1. Dostupné z: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=747d8126-9af6-43b7-8c1e-0142fc9d195a%40sessionmgr112&vid=4&hid=111>

...

CAREY, F. Henry. U.S. domestic politics and the emerging humanitarian intervention policy: Haiti, Bosnia and Kosovo. *World Affairs*, Fall 2011. Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/211167460/136C248A59C4E28E894/1?accountid=15618>

...

DIENSTBIER, Jiří. *Daň z krve*. Praha: Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-585-4.

...

Final report to the Prosecutor by the Committee established to review the NATO bombing campaign against the Federal Republic of Yugoslavia. Specific incidents, i. The attack on a civil passenger train at the Grdelica Gorge on 12. 4. 1999, *United Nation, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. Dostupné z: <http://www.icty.org/sid/10052#IVB1>.

...

GILLESPIE, Mark. Crisis in Kosovo: Questions and answers about American public opinion. *Gallup*, 16. 4. 1999. Dostupné z: <http://www.gallup.com/poll/3925/Crisis-Kosovo-Questions-Answers-About-American-Public-Opinion.aspx>.

...

Global Terrorist Organizations, Kosovo Liberation Army, *World Statesmen.org*. Dostupné z: <http://www.worldstatesmen.org/Terrorist.html#KLA>

...

HAMMOND, Philip. „Good versus evil“ after the cold war: Kosovo and the moralisation of war reporting. *The public*, vol. 7, 2000. Dostupné z: <http://javnost-thepublic.org/article/pdf/2000/3/2/>

...

HERMAN, Edward S., Noam CHOMSKY. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. 2nd ed. New York: Pantheon Books, 2002. ISBN 0-375-71449-9.

...

JUDAH, Tim. *Kosovo. War and Revenge*. New Haven and London: Yale University Press, 2000. ISBN 0-300-08313-0.

...

KER-LINDSAY, James. *Kosovo: The path to contested statehood in the Balkans*. London: I. B. Tauris, 2009. ISBN: 9780857714121. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10359160>

...

McCHESNEY, Robert W. *Problém médií*. Všeň: Grimmus, 2009. ISBN 978-80-902831-2-1.

...

McCOMBS, Maxwell. *Agenda setting*. Praha: Portál, 2009. ISBN 879-80-7367-591-2.

...

McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-574-5.

...

Newspaper Circulation Ranking Index, *Advertising Age*, Datacenter. The Ad Age Group, 23. 6. 2011. Dostupné z: http://adage.com/datacenter/datapopup.php?article_id=106308.

...

O'DONNELL, Jowett. *Propaganda and Persuasion*, 1999. in: Denis McQuail, *Úvod do teorie masové komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-574-5.

...

PILGER, John. Acts of Murder. *Oficial site of John Pilger*. 18. 5. 1999. Dostupné z: <http://johnpilger.com/articles/acts-of-murder>

...

Refugee convoy bombing near Djakovica April 14, 1999. In: *YouTube*. 15. 4. 1999. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=6zfFkS4hh58>.

...

REIFOVÁ, Irena et al. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-926-7.

...

SAAD, Lydia. Americans hesitant, as usual, about U.S. military actions in Balkans. *Gallup*, 24. 3. 1999. Dostupné z: <http://www.gallup.com/poll/3994/Americans-Hesitant-Usual-About-US-Military-Action-Balkans.aspx>.

...

STUHLÍK, Jan. *Komparativní analýza role tisku v tvorbě zahraniční politiky velmocí na přelomu století – Případová studie Kosovo*. Praha, 2002. Diplomová práce, Vysoká škola ekonomická Praha.

...

ŠTĚPÁNEK, Václav. *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN: 978-80-210-5476-9.

...

THUSSU, Daya Kishan. Legitimizing 'Humanitarian Intervention': CNN, NATO and the Kosovo crisis. *European journal of communication*, vol. 15, September 2000. Dostupné z: <http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/15/3/345.full.pdf+html>

...

TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-096-8.

...

TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.

...

VINCENT, Richard C., „A Narrative Analysis of US Press Coverage of Slobodan Milosevic and the Serbs in Kosovo“, *European Journal of Communication* 15:321, September 2000. Dostupné z:

<http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/15/3/321.full.pdf+html>

...

WELLER, M. *Peace lost: the failure of conflict prevention in Kosovo*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. Dostupné z:

<http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10461199>.

...

WOLFGRAM, Mark A. Democracy and Propaganda: NATO's War in Kosovo.

European Journal of Communication. 2008, vol. 23. Dostupné z:

<http://ejc.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/23/2/153.full.pdf>.

...

ŽIŽEK, Slavoj. *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška*. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-25-3.

Citované články z deníků *New York Times* a *Washington Post* (staženo z elektronické databáze Factiva 23. - 25. 3. 2012):

ABRAHAMAS, Fred. Will we fail Kosovo's refugees? 31. 3. 1999, *NYT*.

APPLE, R. W., Jr. A fresh set of U.S. goals 25. 3. 1999, *NYT*.

BABINGTON, Charles, William DROZDIK. Belegade faces the 11th hour, again; U.S. sends envoy as NATO readies an aerial assault 22. 3. 1999, *WP*.

BABINGTON, Charles, Helen DEWAR. Serb aggression, U.S. stake justify strikes, Clinton says; actions in Kosovo crossed threshold, public and Hill told. 20. 3. 1999, *WP*.

BABINGTON, Charles, John F. HARRIS. Clinton team exerts unity; some officials dismayed at Serbs' resistance. 29. 3. 1999, *WP*.

BABINGTON, Charles. Clinton defends NATO air campaign; civilian casualties termed "regrettable". 16. 4. 1999, *WP*.

BECKER, Elizabeth. Western countries organize security plans for refugees. 1. 4. 1999, *NYT*.

BOUSTANY, Nora. Serbs feel history's tug. 26. 3. 1999, *WP*.

BRODER, John M. U.S. stealth fighter is down in Yugoslavia as NATO orders attack on serb army units. 28. 3. 1999, *NYT*.

BRODER, John M. Clinton says force is needed to halt Kosovo bloodshed. 20. 3. 1999, *NYT*.

BRODER, John M. President's reasons: moral revulsion and weight of U.S. interests. 25. 3. 1999, *NYT*.

BRONNER, Ethan. Historians note flaws in president's speech. 26. 3. 1999, *NYT*.

BRZEZINSKI, Zbigniew. To stop the Serbs. 30. 3. 1999, *WP*.

CLINES, Francis X., Steven Lee MYERS. NATO launches daytime strike; Milosevic resisting fiercely; two Serb jets are shot down. 27. 3. 1999, *NYT*.

CLINES, Francis X. NATO strikes go on as Serbs step up campaign. 26. 3. 1999, *NYT*.

CLAIBORNE, William. NATO hints of shift by Milosevic; orthodox Easter 'restraint' gives way to airstrikes. 12. 4. 1999, *WP*.

COHEN, Roger. Fashioning a savior from a demonized Milosevic. 30. 3. 1999, *NYT*.

- COHEN, Richard. Remember Srebrenica. 23. 3. 1999, *WP*.
- DINMORE, Guy. Attacks shatter life in Belgrade; Milosevic cites citizens' resolve in face of NATO "despotism". 28. 3. 1999, *WP*.
- DINMORE, Guy. 11 civilians are killed in NATO attack; bombs "short of target", allied spokesman says. 7. 4. 1999, *WP*.
- DOBBS, Michael. NATO bombing campaign wounds Milosevic's political enemies. 12. 4. 1999, *WP*.
- DOBBS, Michael. After the bombs fall, what next? Concern raised about alternatives if Belgrade refuses to yield. 24. 3. 1999, *WP*.
- DOBBS, Michael. NATO missile hits train, kills at least 10. 13. 4. 1999, *WP*.
- DOBBS, Michael, Karl VICK. Scores of refugees killed on road; NATO says jets aimed at military. 15. 4. 1999, *WP*.
- DROZDIK, William. NATO ministers press on diplomatic front; more strike planes sought; passenger train hit. 13. 4. 1999, *WP*.
- Editorial. The right exit strategy. 21. 3. 1999, *WP*.
- Editorial. Faster aid for the refugees. 7. 4. 1999, *NYT*.
- Editorial. Kosovo Brinkmanship. 18. 3. 1999, *NYT*.
- Editorial. The rationale for air strikes. 24. 3. 1999, *NYT*.
- Editorial. "A higher and higher price." 30. 3. 1999, *WP*.
- Editorial. Air campaign against Yugoslavia. 25. 3. 1999, *NYT*.
- Editorial. To undo ethnic cleansing. 6. 4. 1999, *WP*.
- Editorial. Terror in Kosovo. 30. 3. 1999, *NYT*.
- Editorial. A crucial debate on Kosovo. 13. 4. 1999, *NYT*.
- Editorial. Grisly accident in Kosovo. 16. 4. 1999, *NYT*.
- ERLANGER, Steven. Serbs seem to be blaming U.S., not Milosevic. 6. 4. 1999, *NYT*.
- ERLANGER, Steven. Holbrooke: Last chip? 22. 3. 1999, *NYT*.
- ERLANGER, Steven. Birthday in a shelter, with "fireworks". 26. 3. 1999, *NYT*.
- ERLANGER, Steven. U.S. negotiators depart, frustrated by Milosevic's hard line. 24. 3. 1999, *NYT*.
- ERLANGER, Steven. U.S. issue appeal to Serbs to halt attack in Kosovo. 23. 3. 1999, *NYT*.
- ERLANGER, Steven. Small Serbian town is stricken by a deadly "accident of war" 7. 4. 1999, *NYT*.
- ERLANGER, Steven. At sites of 2 NATO attacks, scent of death, sound of fury. 13. 4. 1999, *NYT*.
- Ethnic Albanians forced into train to Macedonia. článek agentury Reuters, 1. 4. 1999, *NYT*.
- Excerpts from Clinton Address. Federal Document Clearing House, 24. 3. 1999, *WP*.
- FINN, Peter. In Pristina, the calamity of war closes in; foreboding chokes Kosovo capital as refugees and gunfire advance on city. 23. 3. 1999, *WP*.
- FINN, Peter, Jeffrey R. SMITH, Daniel WILLIAMS. Voices blend in a chorus of suffering; refugees describe campaign of terror. 30. 3. 1999, *WP*.
- FINN, Peter. Refugees flee across border by thousands. 29. 3. 1999, *WP*.
- FREY, Jennifer. The lone defender; young Serbian American Danielle Sremac stands up for Yugoslavia's 'bad guys'. 3. 4. 1999, *WP*.
- FRIEDMAN, Thomas L. More sticks. 6. 4. 1999, *NYT*.
- GALL, Carlotta. Serbs' Killing of 40 Albanians Ruled a Crime Against Humanity. 18. 3. 1999, *NYT*.
- GALL, Carlotta. Serbs Burn the Birthplace Of the Albanians' Revolt. 22. 3. 1999, *NYT*.
- GALL, Carlotta. It's NATO peacekeepers, not bombs, irking Serbs. 19. 3. 1999, *NYT*.

- GALL, Carlotta. Kosovo rebels hold off a strong Serb offensive. 29. 3. 1999, *NYT*.
- GALL, Carlotta. Rebel officer tells of massacres despite NATO bombing. 4. 4. 1999, *NYT*.
- GALL, Carlotta. Albanians and Serbs, all sinking into fear. 24. 3. 1999, *NYT*.
- GALL, Carlotta. Before explosions, a rush for safety and supplies. 25. 3. 1999, *NYT*.
- GORDON, Michael R. West talks of plan to rebuild Kosovo as protected enclave. 2. 4. 1999, *NYT*.
- GORDON, Michael R., Eric SCHMITT. Thwarted, NATO agrees to bomb Belgrade sites. 31. 3. 1999, *NYT*.
- GORDON, Michael R. NATO plans airlift of 100,000 Kosovo refugees. 5. 4. 1999, *NYT*.
- GORDON, Michael R. NATO admits mistaken bombing of civilians“, 16. 4. 1999, *NYT*.
- GRAHAM, Bradley. Serbs Warned Of NATO Strikes; Kosovo Mediators Set to End Talks. 19. 3. 1999, *WP*.
- GRAHAM, Bradley. Bombing spreads; Kosovo exodus grows; attacks aim to cut army supply lines. 29. 3. 1999, *WP*.
- HEDGES, Chris. Victims not quite innocent. 28. 3. 1999, *NYT*.
- HELMS, Jesse. Our Exit strategy. 25. 3. 1999, *WP*.
- HIATT, Fred. The credibility factor. 21. 3. 1999, *WP*.
- HIATT, Fred. Before our eyes. 4. 4. 1999, *WP*.
- CHEN, David W. Ordeals for Albanians still in Kosovo. 6. 4. 1999, *NYT*.
- In the president's words: "We act to prevent a wider war." Foreign desk, 25. 3. 1999, *NYT*.
- KELLY, Michael. Bombs away. 31. 3. 1999, *WP*.
- KIFNER, John. Countless refugees accounts give details of mass killings. 6. 4. 1999, *NYT*.
- KURTZ, Howard. U.S. tack: demonize enemy, tightly control information. 27. 3. 1999, *WP*.
- LANCASTER, John, Bradley GRAHAM. U.S. steps up rhetorical fight; rape, murder by Yugoslavs alleged. 10. 4. 1999, *WP*.
- LEWIS, Anthony. Mr. Milosevic's campaign of terror. 27. 3. 1999, *NYT*.
- LEWIS, Anthony. In credibility gulch. 20. 3. 1999, *NYT*.
- LEWIS, Anthony. Time to get serious. 3. 4. 1999, *NYT*.
- LIPPMAN, Thomas W. New Serbian backlash feared; Macedonia reopens border as refugees leave Kosovo. 25. 3. 1999, *NYT*.
- LIPPMAN, Thomas W., Charles BABINGTON. Allies confirm civilian attack; Clinton defends air campaign. 16. 4. 1999, *WP*.
- LOEB, Vernon, R. Jeffrey SMITH. Evidence mounts of atrocities by Yugoslav Forces. 10. 4. 1999, *WP*.
- MYERS, Steven Lee. Serb forces in Kosovo under attack as weather clears. 6. 4. 1999, *NYT*.
- MYERS, Steven Lee. NATO plan calls for widening strikes on air defenses and heavy weapons. 20. 3. 1999, *NYT*.
- MYERS, Steven Lee, Elizabeth BECKER. Allies hit troops and bridge; Serbs may try 3 captured G.I.'S. 2. 4. 1999, *NYT*.
- MYERS, Steven Lee. NATO commander says train was hit not once, but twice. 14. 4. 1999, *NYT*.
- MYERS, Steven Lee. Pentagon to ask for wide call-up among reservists. 16. 4. 1999, *NYT*.
- O'HANLON, Michael. Should Serbia be scared? 23. 3. 1999, *NYT*.

- PERLEZ, Jane. Serbs try to empty disputed province, NATO aides assert. 29. 3. 1999, *NYT*.
- PERLEZ, Jane. 'Ethnic cleansing'. 28. 3. 1999, *NYT*.
- PERLEZ, Jane. Milosevic to get one 'last chance' to avoid bombing. 22. 3. 1999, *NYT*.
- PERLEZ, Jane. Serbs seal off 700,000 refugees who face starvation, U.S. says. 10. 4. 1999, *NYT*.
- PERLEZ, Jane. NATO authorizes bomb strikes; Primakov, in air, skip U.S. visit. 24. 3., *NYT*.
- PRIEST, Dana, William DROZDIK. First raids targeted defensive facilities; Belgrade sent MIGs to intercept allies. 25. 3. 1999, *WP*.
- PRIEST, Dana. U.S. allies weigh use of ground forces; commanders fear bombing won't stop Serb offensive. 27. 3. 1999, *WP*
- RASPBERRY, William. Looking for a few good answers. 3. 4. 1999, *WP*.
- RIEFF, David. What bombs can't do. 25. 3. 1999, *NYT*.
- ROSENFELD, Stephen S. Don't demonize the Serbs. 26. 3. 1999, *WP*.
- ROSENTHAL, A. M. On killing Serbs", 26. 3. 1999, *NYT*.
- SAFIRE, William. Who's losing NATO? 1. 4. 1999, *NYT*.
- SCHMITT, Eric, Steven Lee MYERS. Pentagon says Yugoslav army is now cut off. 9. 4. 1999, *NYT*.
- SCHMITT, Eric. Bad weather hampers bombers' effectiveness, U.S. says. 31. 3. 1999, *NYT*.
- SCHMITT, Eric. Price of civilians deaths: NATO debit, Serb asset. 15. 4. 1999, *NYT*.
- SCOTT, Terry. An excess of caution. 3. 4. 1999, *NYT*.
- SMALE, Alison. Two different tyrants, very much the same. 21. 3. 1999, *NYT*.
- SMITH, Jeffrey R. Belgrade Rebuffs Final U.S. Warning; NATO Aerial Assault Could Begin This Week. 23. 3. 1999, *WP*.
- SMITH, Jeffrey R. Belegarde launches diplomatic offensive; ties cut to U.S., 3 other NATO nations. 26. 3. 1999, *WP*.
- SMITH, Jeffrey R. Serbs get one side of news; Yugoslav controls filter information. 5. 4. 1999, *WP*.
- SMITH, Jeffrey R. New wave of Kosovo exiles tells of atrocities by Serbs. 15. 4. 1999, *WP*.
- STEWART, Barbara. After the years of mourning, a time for joy. 25. 3. 1999, *NYT*.
- SWARDSON, Anne, Sarah DELANEY. NATO states lament refugees' deaths but hold fast to strategy. 16. 4. 1999, *WP*.
- TRUEHEART, Charles. Kosovars Sign Peace Accord; Belgrade Remains Defiant. 19. 3. 1999, *WP*.
- VICK, Karl. Centuries to create, days to destroy. 6. 4. 1999, *WP*.
- WARREN, Christopher. Whatever it takes. 4. 4. 1999, *WP*.
- WHITNEY, Craig R. NATO Said to Move Toward Approving Bomb Attacks on Elite Serbian Units. 22. 3.1999, *NYT*.
- WHITNEY, Craig R. Milosevic goal is Serb enclave, NATO declares. 30. 3. 1999, *NYT*.
- WHITNEY, Craig R. Allies expecting "many more weeks" of air campaign. 11. 4. 1999, *NYT*.
- WILLIAMS, Daniel. Brutal conditions enveloping Kosovo; Reports say civilians face rising violence. 27. 3. 1999, *WP*.
- WILLIAMS, Daniel. NATO, Pentagon struggle to explain errant airstrike. 16. 4. 1999, *NYT*.